

DEJANJE

Cene Vipotnik: Reka ponikalnica / Grob / Pošta s Krasa
Maks Jeza: Romarji

Ivo Pirkovič: Boj leninizma zoper naprednejše struje
v filozofiji marksizma

Francè Vodnik: Kriza individualizma v književnosti

Pregledi:

Primer Bolgarije (J. Z.)

Obris japonskega imperializma (Francè Jeza)

Književne ocene:

Joža Lovrenčič, Sholar iz Trente (Mirko Avsenak)

Miran Jarc, Lirika (Janez Remec)

Milena Mohoričeva, Korenove Saše učna doba (Lino Legiša)

Janez Jalen, Previsi (Lino Legiša)

Štefa Strojnikova, Jastreb kroži (Mirko Avsenak)

Ivan Prijatelj, Kulturna in politična zgodovina Slovencev
(Lino Legiša)

Stanko Leben, Problem Dantejeve Beatrice (Silva Trdina)

Dr. Jože Jeraj: Korporacijski red in družabna reforma
Jugoslavije (J. S.)

Ovitek:

Poročila o knjigah

DEJANJE

REVIJA ZA KULTURO, GOSPODARSTVO IN POLITIKO

Izhaja 20. vsakega meseca razen v juliju in avgustu. — Za uredniški odbor in izdajatelja odgovarja Edvard Kocbek v Ljubljani. Vse dopise na uredništvo in upravo je naslavlјati na naslov: Ljubljana, poštni predal 103. — Tiska Zadružna tiskarna v Ljubljani, Tyrševa cesta 17, predstavnik Maks Blejec. — Revija stane letno 80 din, polletno 40 din, posamezna številka v razprodaji 10 din. Naročnino je pošilјati na poštni čekovni račun št. 17.631.

Prejeli smo v oceno:

Zofja Kossak: Križarska vojska. Zgodovinski roman. Založba Naša knjiga. Jugoslovanska knjigarna. Ljubljana 1941.

Zlatko Milković: Braća Seljani. Roman. Izdanje Matice hrvatske. Zagreb 1941.

Razprave. Zvezek prvi. Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. Pravni razred. Ljubljana 1941.

Dr. Jože Jeraj: Korporacijski red in družabna reforma Jugoslavije. Založila Tiskarna sv. Cirila. Maribor 1941.

Mirko Kus-Nikolajev: Ljenu Trocki Staljin. Uvod dr. M. Čurčina. Nova Evropa. Zagreb 1941.

Mira Pucova: Obraz v zrcalu. Roman. Izdala Tiskovna zadruга. Ljubljana 1941.

Mirko Kunčič: Triglavska roža. Pravljіčna igra: Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana 1941.

Ilija Jakovljević: Otrovi uspomena. Pesmi. Hrvatska savremena biblioteka. Zagreb 1941.

Dr. Drago Čepulić: Ličnosti. Studije i eseji. Biblioteka lijepe knjige. Zagreb 1941.

H. S. Crossmann: Izmedju anarhije i diktature. Naklada Orbis. Zagreb 1940.

Cenjenim naročnikom javljamo, da bodo od prihodnjega tedna dalje na razpolago originalne vezane platnice za došedanje letnike »Dejanja«.

CENE VIPOTNIK

REKA PONIKALNICA

Dobrotno sonce gre iz nočne staje,
napolni jutro kameniti svet,
jaz padam v mrak, kjer zemlja postelj daje.

Zavratni čas me je na tla pobil.
Ponižanj temna truma ruši v meni
čar potepuških sanj, že davno gnil.

V brezglasno dno skoz zélenu kotanjo
prstena voda tožno klokota.
Srce raztapljam, ko se spuščam vanjo.

Oropan luči, ki jo rožni brsti
pijó s poleta pomladanskih sap,
počivam ko mrlič v globoki krsti.

Veriga let kdaj v mračne domačije
mi dušo vrne, uklenjeno v kapnik.
Takrat mi ječo beli dan presije.

V neurju večnosti sta me našlá
nebo in blato: Nikdar potešena
opreda poveljučana temá.

Dobrotno sonce gre iz nočne staje,
napolni jutro kameniti svet,
jaz padam v mrak, kjer zemlja postelj daje.

CENE VIPOTNIK

GROB

† *Sestri Rajki*

Nocoj vedró sneži.
In trdi veter reže temno gaz,
v nji mati stopa, oče, brata, jaz
s tovorom stare žalosti.

Vse vtaplja gosti mrak:
kozolce, luči, razoglavi hrib,
odnaša noč še žile težki utrip —
le križ stoji...

V nemirnem siju sveč
molitev s snegom kaplje na gomilo.
Kdaj bo še mene milostno zlomilo,
da v rani zemlje mi srce strohni.

CENE VIPOTNIK

POŠTA S KRASA

Prijatelju Francetu Čampi

Na pismo dobro sonce s srcem sveti,
oblake vozi veter čez nebo.
Bojim se, da ne znam več razodeti,
kako je včasih tu pri nas bridko.

Pomladi z ženo čakava že lahne,
v podstrešju trkajo nje zvesti sli,
in sveti Gregor menda jutri dahne
ljubezen pticam, ki v jesen zori.

Kako bi temno ti besedo pisal,
na list se žarek ko cekin trklja,
zakaj bi solzo ti nerodno risal,
raz drevje rosa v toplo prst kaplja.

Saj ni, da zveš, kako sva v mrazu ždela,
mogočna luč vali vigredni duh,
saj ni da zveš, kako sva drobno jela,
svetlo je polje bolj ko sveži kruh.

Za konec tih pozdrav in v to zatišje
te vabim. Sreča draga ne stari.
Zdaj bo vse prav, ko leto stopi višje,
iztrga mraku radost vse stvari.

MAKS JEZA

ROMARJI

»Vižarja še ni?«

»Ne, ni ga šel!«

»Saj se mi je zdelo, da sem čul žrmlje, ko sem šel mimo njegove kočel!«

Ljudje so postajali nestrpni. Prišlo je še nekaj mož in žena, nazadnje je prišel tudi on, vižar, majhen, sključen in droban; na rami je nosil dežnik, na dežniku pa cekar in čevlje. Bil je bos, hlačnice si je bil zavihal visoko do sredine meč. Pozdravil je in pogledal po ljudeh, ki so se razmaknili in mu napravili prostor. Pokleknil je na prag in zmolil očenaš za srečno rajžo, enega pa za vse one, ki bodo ostali doma. Med molitvijo je pritekla še Lucija. Prejšnje leto je služila nekje na Bregu, kjer se je z ubogim haloškim dekletom poigral domači sin. Takrat ji je bilo komaj osemnajst let. Ko so videli, da je zanosila, so jo napodili z grdimi besedami. Sreča, da je našla ljudi, ki so jo vzeli pod streho. Zimo je prebila pri kočarju Princu, o katerem je bilo sicer znano, da ukrade, kar vidi. Rodila je sredi marca in dala otroku ime Jožek. Majnika je dete umrlo. Jokala je, toda vedela, da je prav tako. Potem so jo vzeli v službo Hrvatovi.

Ko je stopila med romarje, so se ženske ozrle in se začudile.

»O, ti tudi?«

Nato so se zvrstili za križem in krenili na pot. Ko so šli še skozi vas, so zapeli staro, pobožno pesem, zunaj vasi pa so začeli moliti rožni venec.

Megla je postajala vse tanjša in tanjša, dokler se ni popolnoma razblinila. Sonce se je že visoko dvignilo. Ko so šli čez polje, so se skapači naslonili na motike in jih radovedno opazovali. Ajda je bila pravkar v cvetju, kamor je seglo oko, so se belile velike njive. Ozračje je opojno dišalo, roji čebel so brenče švigali z njive na njivo. Od zelene koruznice je kapljala še rosa, blesteče kaplje so počasi polzele po velikih listih in se utrinjale na črna tla. Potem je pot zavila navkreber, med hribe. Odslej se je ves čas vila med bukovimi gozdovi in vinogradi, mimo redkih hiš in samotnih, pozabljenih podružnic. Le redko so šli skozi kak večji kraj. Sonce je začelo močnejše pripekati, da so moški morali sleči jopiče in jih obesiti preko ramen, ženske pa so si odvezale rute in jih spustile na zatilje. Čuti je bilo le

mrmrajočo molitev in topotanje bosih nog po rumenem, ilovnatem prahu. Moški so bili prašni že do kolen, za procesijo se je vlekel oblaček. Šli so v dvoje, le ženske so šle čez vso cesto kot zmedena čreda. Vsi vižarjevi opomini niso kaj prida zalegli. Ko pa so se približali kaki vasi, so se vendarle zgrnile skupaj in zapele. Ljudje so pritekli k plotovom in jih radovedno opazovali, roji otrok so jih spremljali še daleč iz vasi.

Opoldne so se ustavili na senčnem kraju, kjer je izviral studenec. Posedli so po travi in segli v cekarje. Kmetice so rezale pečene kure in beli kruh, reveži so otepali črnega, sir in suhe hruške. Jošt je poiskal čutaro in nekajkrat pošteno nagnil, nakar si je z rokavom obrisal usta in si globoko oddahnil. Mnogih se je že oprijemala utrujenost, ležali so v travi, gledali v nebo ali v košato drevje in molčali. Stara Ciglarca se je pomaknila tesno k Luciji in tiho vprašala:

»Te noge bolijo?«

Dekle je medlo prikimalo. Starka je za hip molčala, potem je poskusila vnovič.

»Tak, to si ti Lucija?«

Lucija je zopet prikimala.

»Saj si tista, ki je imela v postu otroka?«

Globoko je vzdihnila.

»Tako se zgodi! Taki so moški; ves je sladek in z medom namazan. Dekle se ga prime kot muha. Potem pa, ko se kaj zgodi, se ti smeje v pest in si misli svoje. Toda kako si mogla biti tako neumna, zakaj si pustila...?«

Starkine oči so se ostro zapičile v dekleta.

»Rada sem ga imela,« je preprosto odvrnila Lucija.

Starka se je posili vrešče zasmejala in ploskala z rokami. Suha brada ji je živahno migala.

»Rada, rada...! Kako se to lepo sliši! Ali ga imaš sedaj še vedno rada?«

Lucija se je nekoliko ujezila, to se je videlo. Zardela je in stisnila ustnice, da so se zabelile. Oči so ji zagorele.

»Ali ste bili kdaj poročeni?«

Bog ve, kam je merila s tem vprašanjem.

»Hul!« je kriknila starka in zakrilila z rokami. »Še tega mi je bilo treba! Dovolj pametna sem bila, da sem se znala moških braniti. Bogu bodi hvala za to! Saj so prihajali; lahko bi se poročila, ker sem bila čedno dekle. Mati pa so mi branili in šele po dolgih letih sem videla, da so imeli prav. Bali so se zame, da me ne bi doletela ista nesreča, kot je njihov: poročili so človeka, ki je noč in dan posedal po gostilnah, dokler ni na svetega Štefana dan pijan obležal v snegu in zmrznil. Trdega kakor klado so prinesli domov in ga prislonili k steni. Veš, Liza, so mi rekli mati, v nebesih je sladek kolač, od katerega si sme odrezati le tisti, ki mu ni bilo nikoli žal, da se je oženil. Pravijo, da je še

vedno cel. Danes, ko sem stara in ko sem mnogo vsega videla, vidim, da sem prav ravnala...«

Lucija ni marala odgovarjati. Pač pa so prisluhnile druge ženske, nehale jesti in starki vneto pritrdjevale. Ciglarca se je zvito nasmehnila in mežikala s svojimi malimi očmi. Videti je bilo, da jo je pritrdjevanje le še podžgalo.

»O, jaz že vem! Vsaka, ki se ne zna moških otepati, je neumna. Bolj ko jo opominjaš, manj ti verjame: Saj moj ni tak! Ne pije in ne kadi, za drugimi pa tudi ne gleda! Hu, pa jo vprašaj čez nekaj let, ko se komaj prebija s kopico otrok...!«

Tedaj se je nenadoma vmešal vižar Matija. Videti je bilo, da ga je popadla jeza.

»Tvoje besede, Ciglarca, se mi zdijo prav poceni blago, kakor sejmarska roba! Blešče se res, videti so kot suho zlato, toda če jih neseš prav k očem, vidiš, da nimajo ne vrednosti ne cene. Nihče ti ne da za tvoje nauke niti počenega groša, najmanj pa mladi ljudje. Blebetaš prazne stvari, ki nikomur ne koristijo. Stavim, da misliš drugače, kot govoriš. Morda svoje samstvo celo sovražiš, kajti...«

»Vsak grbavec sovraži svojo grbo!« je pristavil eden od fantov. Drugi so se zasmeli.

Ženske so utihnile. Vižar je legel nazaj v travo in na videz brezbrizno opazoval ptičke, ki so žvrgoleli v vejevju. Jošt je s šopom trave čistil prašne škornje. Fantje so staknili glave in se pogovarjali svoje stvari. Nekoliko vstran sta sedela Smodek s hčerko in slepi Arnuš s sinčkom. Smodek se je s kretnjami rok in prstov pogovarjal s svojim otrokom. Mala Tončka ga je gledala s svojimi velikimi, žalostnimi, a tako čudno razumnimi očmi, prikimovala in se zdaj zdaj rahlo nasmehnila. Bilo je slabotno, blede a čedno dekletce.

»Tončko ima najrajši!« so si pokimale ženske.

»Zato pa je ona ne more!« je pohitela Ciglarca. »Pretepa jo, za lasé jo vlačí, še jesti ji ne da. Seveda, ko jo dete vsak čas spominja njenih grehov...!«

Ko je nekje daleč odbila ura dve in so se sence začele daljšati, so se dvignili in se odpravili dalje. Čim bolj so lezli v hrib in se utapljali v gozdove, tem revnejši in bornejši so postajali kraji. Koče so bile redko naseljene. V rebreh se je plavil sinji lan. Otroci, ki so pritekli k cesti, so bili umazani in raztrgani. Poklekli so ob robu ceste, sklepali umazane roke in upirali v romarje proseče poglede. Ženske so jim v raztrgane klobuke, ki so jih nastavili v prah, metale kruha in drobiža. Tudi njihove matere, ki so se za procesijo ozirale s pragov, so bile videti raztrgane in zanemarjene. Koče so bile večidel lesene, ometane z ilovico in pokrite z razcefrano slamo. Še vedno so molili in peli. Tu in tam je vižar koga okregal; zdaj Tinčka, ki je s križem zadeval v veje, zdaj kakega fanta, ki se je oziral po dekletih

in se režal, namesto da bi molil. Potem so krenili s ceste kar preko travnikov, kjer je cvetel podlessek. Sedaj se je procesija kakor pisan venec vila med drevjem in zelenjem. Ljudje so kar oživali, ko so s trde ceste prišli na mehko travo, ki je prijetno šumela pod bosimi nogami. Zganili so se in stopili hitreje. Pot se je vila ob potoku, križem kražem med vrhami in jagnedi, nekajkrat preko majave brvi, da so ženske od strahu zavrisnile, in potem zopet navkreber.

Lucija je nekoliko zaostala. Krenila je k vodi, počenila na blatnem, zamočvirjenem bregu in si umila razbolele noge. Čez nekaj časa se je dvignila in skušala teči, da bi dohitela procesijo, toda noge so ji klecnile, da bi kmalu omahnila. Bila je zelo utrujena, šlo ji je na jok kakor malemu otroku. Pri križu sredi travnikov jo je počakala stara Ciglarca. Bil je to star, močno preperel in od dežja spran križ. Zveličarju je manjkala desna roka; bil je siv, oluščen in razpokan. Starčka je klečala in molila. Ko je slišala korake, se je naglo ozrla in vstala.

»A, ti si? Tako se mi smili tale bogec! Roka mu manjka, tako reven in pozabljen je, da bi človeka solze polile. Ubogi!«

Gibčno se je sklonila, natrgala šop podleskov in jih zataknila za križ. Potem se je pridružila dekletu, migala z ustnicami in rožljala z molkom.

»Te hudo noge bolijo?«

»Vajena nisem!« se je opravičevala Lucija. Iz palca na nogi ji je curljala kri. Nekje se je morala udariti ob korenino ali kamen.

»Glej, kri ti teče! Ali boli?«

»Ne, nič ne boli. Udarila sem se — prava reč!«

Starčka je utrgala neko širokoperno zel.

»Na, to si priveži na rano!«

»Ne, saj ni vredno!«

Kljub temu je sedla v travo in si povila ranjeni prst z zelišči in cunjico, ki jo je odtrgala od robčka. Potem je vstala in šli ste dalje. Romarji so bili že daleč spredaj, izginili so med drevjem in hišami.

»Žejna sem,« je dejala Lucija. »Pri vsakem studentu sem pila, pa nič ne pomaga. Sedaj pa kot nalašč ni nobenega.«

Zavili ste k hišam.

V koči, ki je stala ob poti, ni bilo nikogar doma. Odprli ste vrata in nekajkrat zaklicali v temačno, zakajeno kuhinjo. Nikogar ni bilo, le roj muh se je zakadil v njiju. Potem so zaropotala drva in iz kuhinje se je po vseh štirih priplazil otrok kakih šestih let. Na kuhinjskem pragu je obstal, dvignil veliko glavo in se s praznimi, živalsko neumnimi očmi ozrl v tuji ženski. Bila je deklica, kuštrava in umazana. Ko ste iz otrokovega pogleda in praznega, votlega smeha spoznali, da je bebast, sta v grozi prestrašeno kriknili. Zaprli ste vrata in šli dalje. Preko ceste

ste zavili k sosedu; skozi široko lesa ste videli kopo otrok, ki so se igrali v prahu, zato ste menili, da so ljudje doma. Iz hleva je bilo čuti trzanje verig in otožno mukanje, čeprav je bil že zdavnaj čas za pašo. Vozovi so stali pol pod streho, pol zunaj, eden celo sredi dvorišča. Otroci so bili umazani in razcefrani.

»Kje so mati?« je vprašala Lucija.

»Šli so po vasi. Oče pa spijo.«

Šibko dekletce je s tenko roko pokazalo pod košato tepko, kjer je spal gospodar. Zmignili ste z rameni in šli dalje.

Naslednja hiša je bila nova, pravkar iztesana iz debelih brun in pokrita z rumeno slamo. Na prag je prišla mlajša ženska, ki je bila noseča. Drugega otroka je nosila v naročju. Dala jima je vode, kolikor sta hoteli. Ko sta se odžejala, je Lucija začela živeti korakati. Nekaj časa sta šli molče druga ob drugi, potem starka le ni več strpela.

»Lucija je bila svetnica, velika svetnica!« je pripovedovala. »Rajši, ko da bi grešila, je žrtvovala pogled svojih oči. Si slišala kdaj o svoji patronici? Ko je bila mlada, je bila silno lepa. Zasnubil jo je bogat mladenič, ki je bil pogan. Kristusova nevesta sem, je rekla in ga odbila. Mladenič pa ni odnehal. Skušal jo je omamiti z lepimi darili, toda tudi to mu ni nič pomagalo. Ko je Lucija videla, da se ga zlepa ne odkriža, ga je vprašala: Kaj ti vendar tako ugaja na meni? — Tvoje čudovite oči! ji je odgovoril. Ali veš kaj je storila? Vzela je nož in si iztaknila oči ter mu jih poslala na zlatem krožniku. Na, tu imaš zdaj moje čudovite oči! Vedela je, da je deviški stan med prvimi v nebesih...«

Lucija se je našobila.

»Za nas, device, je mesto v nebesih že pripravljeno. Stale bomo čisto pred božjim tronom, takoj za duhovniki in spoznavci, belo bomo oblečene in z njimi vred bomo pele hozano...«

Nenadoma pa je utihnila, stopila s poti na njivo in utrgala drobno zelišče.

»Poznaš to, Lucija?«

Prekanjeno se je smehljala in jo ostro pogledala v oči.

»Ne.«

Potegnila jo je za rokav in ji tiho prišepnila v uho: »To morajo piti tiste ženske, ki nočejo otrok!«

Glasno pa je dodala: »O, jaz vse poznam!«

Stlačila je zelenje v cekar in začela prebirati molek.

Pri Sv. Križu so se ustavili. Romarji so krenili v cerkev in napolnili prazne klopi, vižar pa je odšel v farovž prosit za prenočišče. Župnik se ni dolgo krčil, ker je prišlo že v navado, da so romarji prenočevali v farovškem skedenju. Ko se je vižar vrnil, je odvedel ljudi na skedenj, kjer je domači hlapec z vso naglico razstlal nekaj otepov slame. Ljudje so trudni posedli po tleh, čeprav so se skozi slamo čutile trde deske.

»S čim se bomo pa pokrili?« je zatarnalo dekle.

»Z branami,« je odvrnil nekdo, da so se vsi zasmeli.

»Bo treba pač potrpeti!« so se tolažile starejše ženske, ki so bile navajene takih naporov.

Zmračilo se je.

Tudi Lucija je sedla na slamo in opazovala ljudi, kako so si uravnavali ležišča, si izmikali šope slame in razgrinjali po njej suknje in jopiče. Jošt se je nemiren oziral in tipal krog sebe, segal je za deske in za tramovje. Dekletu je prišlo na misel, da išče, kje bi najbolj varno skril svojo mošnjo z denarjem. Zazdel se ji je smešen, komaj se je krotila, da se ni glasno zasmejala. Nazadnje, ko se je previdno ozrl krog sebe, jo je zavil v veliko rdečo ruto in vtaknil pod zglavje.

Križar Tinček je stopil preko skednja na žensko stran.

»Kdo je to?« je zašepetal.

»Jaz.«

»Ti, Lucija?«

»Da.«

Brez odgovora ji je vsipal v naročje perišče zgodnjih sliv in kutino. Poduhala je kutino in se s slastjo lotila sliv. Stal je pred njo in jo molče opazoval, kako je med prsti razlomila sadež, izluščila koščico in ga dela v usta. Zdela se je, da bi rad še nekaj povedal.

»Kje si dobil slive?«

Fant se je ozrl po vižarju in šepnil:

»S križem sem jih sklatil.«

»S križem?« se je začudila in se veselo zasmejala.

»Pa te ni vižar videl? Te ni za ušesa?«

»Ne, ni videl. Sicer jih pa nisem nalašč!« je šegavo pripomnil.

»Lucija!«

»Kaj je?«

»Si zelo trudna?«

Malce se je zavzela zaradi vprašanja. Najbrž so jo prijazne besede nekoliko presenetile.

»Sem, pa ne preveč...!«

»Pa sladko spi, Lucija!«

Mrak se je tiho zvil v trdo temo, v kateri so utonili vsi, ljudje in reči, nazadnje so morali kakor slepci tipati krog sebe, da niso zadevali drug v drugega in si stopali na noge. Ko je zazvonilo večno luč, so odmolili večerno molitev, toda le malokdo se je zbral. Vse je že premagovala utrujenost.

Potem so ljudje legli in se pomirili. Luciji se je razlil po udih prijeten občutek, čeprav ni mogla zaspati. Utrujenost je čutila kot sladko bolečino. Podplati so jo prijetno ščemeli. Ljudje so se zvil v klobčiče kakor živali in utihnili. Še slama je nehala šumeti. Slišati je bilo le šumenje vetra v drevju. Skozi špranje v vratih je videla, da se bliska. Zatisnila je oči in skušala zaspati,

toda spanca ni bilo od nikoder. Pač pa so zaplesali pred njo rdeči krogi vseh velikosti, ki so se gnetli drug ob drugem, se razblinjali in utapljali v temo, toda drugi, manjši, so naglo rastle in se zrinili v ospredje. Potem se ji je zdelo, da vidi pred seboj mnogo zelenih cvetov, razkošnih cvetličnih čaš, podobnih lilijam, ki so se odpirale vanjo. Bilo jih je mnogo, brez števila; le s težavo je razločila cvet od cveta, dokler se niso razblinili v pisano polje, kjer je migotalo in gomazelo mnogo barvnih lis, ki niso predstavljale nobenega lika. Od časa do časa je čutila skozi trepalnice žarko, rožnato svetlobo, obšla jo je zavest, da se je zopet zabliskalo. Misli so se ji začele razkrajati v brezmiselne sestave. Tema pred njenimi očmi se je zgoščevala.

Tudi stari vižar je bil pravkar zdremal, ko ga je nekdo dregnil v bok. Predramil se je in se dvignil.

»Kaj je?«

»Čuj, Matija!« Bila je stara Ciglarca, ki se je po vseh štirih priplazila preko skednja.

»Ali si videl, da sta se Drevenškova dva spravila skupaj? Če to ni pohujšljivo, pa tudi nič ne vem — in vpričo vseh ljudi! Kar je preveč, je preveč! Že zaradi otrok bi se morala krotiti! Daj, opomni ju!«

Vižar je nekaj zagodrnjal in se obrnil k steni. Ko je videla, da nič ne opravi, se je kakor pes splazila nazaj in zbudila sosedo. Tudi njo je opozorila na pohujšanje. Začeli sta se tiho smejati in si prišepetavati. Vsi drugi so spali.

Drevenškovima dvema se je smejala vsa vas. Takoj po poroki sta se sprla in se razšla, nihče ni vedel čemu. Dve leti sta živela vsak zase, sredi avgusta to poletje pa sta se nenadoma zopet našla. Bila sta kot mlada zaljubljenca, sredi dela na polju sta odložila motiki in se začela poljubljati. Nič se nista menila, če so ženske na drugih njivah stegovale vratove in ju opazovale. Procesiji sta se pridružila, da bi se Bogu in Mariji zahvalila.

Pod streho je ves čas šumelo in škrtalo, podgane so se podile po tramovju. Toda nihče se ni zmenil za ta šumot. Nenadoma pa je nekaj zviška padlo doli na razstlano slamo. Neka ženska je planila iz spanja in divje zakričala. Potem se je prijela za glavo, potegnila noge k sebi in znova zacvilila.

»Podgana!«

Nemudoma je oživel ves skedenj, nihče ni več čutil zasplosti. Dekleta so se stisnili skupaj, napeto upirala oči v temo in se hihitala, toda strah jim je stopil v kosti. Utrujenost jih je minila. Moški so začeli zbijati šale in se norčevati. Z nohti so praskali po tramovju, tolkli po slami s čevlji in oponošali tenko cviljenje. Potem je bilo čuti Lucijo, kako je planila kvišku, zakričala in se stisnila k tramu.

»Kaj pa je, Lucija?«

»Svinje!« je dejala z globokim zaničevanjem.

Naenkrat so se začeli v temi krohotati in kar nehati niso mogli. Premetavali so se po slami in se tolkli z rokami po plečih; fantje so rezgetali, ženske so vreščale, hlipale, lovile sapo in se povračale v smeh znova in znova. Lucija je bila sama, vsi so bili proti njej. Delala se je pogumno, toda na dnu srca ji je vendarle postalo tesno; pozneje, kdaj se bo še tesneje oklenila trdega tramu, občutila vso strahoto svoje revščine in se potapljala v solzah. Sedaj se je le z zobmi zagrizla v ustnice, da so ji najbrž že krvavele, ter občutila v srcu le sovrašтво.

»Lucija, ali Pepi res vsak večer spije kozarček lurske vode?«
Pepi je bil oče Lucijinega otroka.

Lucija ni odgovorila.

»Molčite!« se je zadržal vižar. Glas se mu je tresel od jeze. Toda nihče ga ni poslušal, marveč so planili v nov krohot.

»Čemu lurske vode?« so spraševali.

»Ali še ne veste? Pepi ni kar tako. Ko so stara Cebečka romali v Lurd, so prinesli za Pepetove starše čudežne vode. Fant je bil prav tedaj v telebastih letih, pa so mu jo dajali po žličkah, v času večje potrebe pa kar pol kozarčka. Praviijo, da ni boljšega zoper skušnjave...!«

»Sedaj pa je vode gotovo že zmanjkalo!«

Po skednju se je razlegel razbrzdan smeh brez konca in brez kraja.

Potem se je močno zablistalo. Romarji so sedeli na svojih ležiščih, ždeli stisnjeni k stenam in tramovju in videlo se je, kako so se svetlih oči ozirali kakor zveri v Lucijo. Čez nekaj trenutkov je zagrmelo; grom se je dolgo valjal med zemljo in nebom ter kakor zamolklo ječanje odmeval celo nekje v notranjosti zemlje.

»Grmi!« je dejal nekdo pobito.

»K hudi uri se napravljal« je povzel drugi.

Nehali so se smejati. Bliski so se vžigali vedno bolj pogosto, žarka svetloba je risala čudne, grozno popačene sence, da so odreveneli. Za vsakim bliskom se je razlegel dolg grom, ki je pretresal nebo in zemljo. Zdelo se je, da nekdo z grozotno bobnečimi koraki stopa preko neba in preskakuje z oblaka na oblak. Ženske so se križale, zdihovale in z rastočo grozo poslušale bobnečo hojo groma, ki je prihajal bliže in bliže. Nekajikrat je že treščilo čisto v bližini.

Potem se je predramil slepčev sinko. Skočil je pokoncu, zastrmel v temo in začel divje, neutešljivo jokati. Bilo je grozno, romarje je spreletel hlad. Čudno tesno jim je postalo pri srcih. V svitu bliskov je bilo videti, kako je slepec stegoval svoje dolge, koščene roke za otrokom in ga poskušal s toplim, enakomernim prigovarjanjem potolažiti. Nazadnje ga je dosegel, stisnil dečkovo glavo na prsa in ga skušal potešiti z božanjem in ujčkanjem. Ljudje so šklepetali z zobmi, ženske so tiho ihtele in

si tiščale usta s konci rut. Nihče ni črhnil niti besedice, le stara Ciglarca je skrušeno dejala:

»Čuj, Matija, ali ne bi morda nekoliko molili?«

Drugi so mrmraje pritrjevali. Vižar je molče segel v žep, da bi poiskal molek.

Tedaj se je žarko zablistalo in tresčilo v visok trn, ki je stal nekaj korakov od skednja. Vsem je zastal dih, popadali so vznak, z odprtimi očmi in usti so strmeli kvišku in obležali brez misli. To je bil trenutek, ko ni nihče imel niti iskrice spoznanja ali spomina. S telesi so čutili srh čudne vročine, ki jih je prešinila, da so jim odreveneli udje in popustile mišice in kite, v nosnicah so čutili čuden sopuh, ki ga niso čutili še nikoli. Šele potem, tako se jim je zdelo, so čuli prasketanje in videli, kako se je polovica ogromnega drevesa ječe zganila, nagnila, počasi padala in se s treskom ter hruščem zleknila po vsej svoji dolžini preko dvorišča. Mimogrede so veje podrsale po skednjevi strehi, razkrile slamo in odtrgale nekaj desk. Lilo je kakor iz škafo; čuli so stekanje in pretakanje mlakuž po dvorišču, šumenje debelih kapelj po slamnati strehi in pljuskanje naliva ob lesene stene, čutili so hlad, ki je zavel preko njih, da jih je stresalo, toda nihče se ni zmenil za to nevšečnost. Ležali so, trepetali in nič mislili.

Prvi se je zavedel vižar. Prva misel, ki mu je šinila v glavo, je bilo spoznanje, da je nevarnost že mimo. Potem je z roko v žepu začutil rožni venec. Čul je, kako se je grmenje oddaljevalo. Takoj nato ga je obšlo, da je to prav za prav njegova prva misel in da ves ta čas ni mislil ničesar. Ali človek v nezavesti in smrti nič ne misli. Slama je šumela, tudi drugi so se začeli premikati.

»Molimo!« je slišal, ne da bi vedel, če je bila to le njegova misel, ali je res kdo kaj takega želel. Ves trepetajoč, čisto brez moči v udih, je s težavo pokleknil in začel moliti. Molil je zmeden in odsotno, toda v molitvi je čutil uteho.

Zunaj je močno deževalo, romarji pa so molili. Odgovarjali so slabotno, pretrgano, kakor bi iskali besed. Počasi so se jim vračale v ude moči in v glave zavest. Tako so klečali do jutra, ko je neurje ponehalo in so utrujeni utihnili. Sedeli so na slami in molčali, na spanje ni nihče več mislil. Neke starka je s šibkim, tenkim glasom začela peti staro romarsko pesem. Bila je lepa, mehka in otožna pesem. Vsi so povzeli za starko melodijo in se ji pridružili. Peli so s solzami v očeh in čutili v pesmi neko srečo in toplino, kakor da se jim ne more ničesar več zgoditi. Kakor otroci so čutili, da so varni.

»Dolga je rajža, temna je pot,
prišla bo Marija in prinesla luč!«

(Konec prihodnjic).

BOJ LENINIZMA ZOPER NAPREDNEJŠE STRUJE V FILOZOFIJI MARKSIZMA

V jeseni leta 1908. je bilo napovedano v Ženevi, v krogu ruskih emigrantov, navidezno malo pomembno predavanje o filozofskih vprašanjih. Govoril je član osrednje ruske boljševiške organizacije Anatol Vasiljevič Lunačarski, star in preizkušen borec ruske socialne demokracije. Kot eden najvplivnejših sodelavcev boljševskega glasila »Novaja žizn«, je užival Lunačarski v boljševiških vrstah splošen ugled. Vendar je njegovo ženevsko predavanje dvignilo mnogo prahu. V debati je namreč napadel Lunačarskega novinar Dubrovinski, za katerega se je izkazalo, da je zaupnik Lenina samega.

Dubrovinski je postavil Lunačarskemu deset vprašanj, ki jih je sestavil Lenin in ki naj bi imela namen razčistiti miselni odnos Lunačarskega do marksizma in marksistične filozofije. Lenin se je že vse leto pripravljaj, da bo obračunal z miselnostjo boljševiške skupine, ki ji je pripadal Lunačarski in ki jo je idejno vodil Aleksander Aleksandrovič Malinovski, s psevdonimom Bogdanov. Nameraval je napisati knjigo, predavanje Lunačarskega pa mu je dalo priliko, da je nastopil še pred izidom knjige, ki je izšla leto kasneje v Moskvi pod naslovom »Materializem in empiriokriticizem« in s podnaslovom »Kritične opombe k neki reakcionarni filozofiji«. V spor je odločno posegel Bogdanov in vsa ruska boljševiška kolonija v Ženevi se je razgibala.

Deset vprašanj, ki jih je naslovil Lenin po svojem zaupniku Dubrovinskem tovarišu Lunačarskemu, je ohranjenih in so za poznavanje zgodovinskega razvoja boljševiške miselnosti zelo zanimiva. Ta vprašanja namreč kažejo, da Lenin vobče ni hotel ali ni mogel idejno zavračati Lunačarskega, ampak da je hotel samo razčistiti vprašanje, ali ima Lunačarski, oziroma skupina Bogdanova, sploh še pravico nadevati si naziv marksistov. Niti z enim vprašanjem se Lenin ne obrača proti idejam Lunačarskega, ampak postavlja vsa vprašanja tako, da bi predavatelj preizkusil, ali je še pripadnik onega marksizma, ki ga je učil Friedrich Engels, ali pa se je od prvotne smeri morda že oddaljil.

Leninu je namreč Engelsov nauk nedotakljiva dogma in mu je greh že vsak poizkus kakor koli marksizem razvijati naprej. Nasprotno je skupina Bogdanova pojmovala marksizem še tako, kakor razumemo sleherno drugo človeško filozofijo, namreč kot izraz šibkega človeškega razuma, ki mora s časom in splošnim razvojem naprej, če noče, da jo čas preraste in zaduši.

Prvo Leninovo vprašanje se na primer glasi: »Ali prizna govornik, da je filozofija marksizma dialektični materializem? Če tega ne prizna, zakaj ni niti enkrat obračunal z Engelsom, ki je to mnogokrat trdil? Če pa prizna, zakaj imenujejo machisti (tako imenuje Lenin skupino Bogdanova) svojo revizijo dialektičnega materializma filozofijo marksizma?« Če je Engels že napisal filozofijo marksizma, je to že popoln zaključen sestav, ki mu ni mogoče več kaj dodati ali ga celo popravljati, ne da bi s takim početjem zgubili pravico do imena marksist. Nobena revizija marksizma ni mogoča niti dopustna. Lenin se niti ne vpraša po utemeljenosti ali neutemeljenosti početja »machistov«. Zakaj marksizem mu je tista nepremakljiva dogma, na kateri stoji vse praktično delo mednarodnega revolucionarja v boju zoper meščanski družabni red.

Pri debati na ženevskem predavanju še ni bilo jasno, kje korenini Leninova razdražljiva nestrpnost nasproti svobodoumnejšim tovarišem.

To je osvetlila šele njegova poznejša knjiga: Marksizem je najstrožji in najčistejši materializem. Če načelno dopustimo upravičenost razvoja ideje, potem preti nenehoma nevarnost, da zaokrene ideja kam proti idealističnim strujam in s tem po Leninovem mnenju že v nedopustni fideizem, ki je v vsaki obliki pogubonosna za prakso delavskega gibanja. Lenin ni filozof, marveč praktičen taktik, ki je našel v Engelsovem nauku izvrstno orodje in se le boji, da se mu to orodje ne izmaliči.

Ženevsko predavanje Lunačarskega je v resnici usoden mejnik v marksističnem gibanju. Lenin je takrat s svojo avtoriteto zaokrenil smer razvoja in nekoliko nasilno iztrgal iniciativo tudi na idejnem polju svojim tovarišem, ki so bili še prepričani, da je čisto človeško razmišljati o pravilnosti ali nepravilnosti Marxove in Engelsove filozofije.

Cloveku prihaja nehote na misel vprašanje, kam bi neki šel tok zgodovinskega dogajanja, če bi se združile Leninove voditeljske sposobnosti v kakem Bogdanovu z duhovno pripravljenostjo za miselni razvoj? Saj ni dvoma, da je Leninov duhovno reakcionarni nastop uspel samo zavoljo velike osebne avtoritete in ne morda zavoljo idejne sile. Bila pa je ta zmaga Leninovega reakcionarstva najbrž usodnega pomena za gibanje zatiranega delavskega razreda, zakaj onemogočila je, da bi se pridružil delavskemu boju svobodoumnejši in naprednejši razumnik, ki mu znanstvene pridobitve dvajsetega stoletja za miselnost niso brez pomena in ki tedaj vidi v marksizmu v rasti zaostalo ideologijo.

Skupina Bogdanova, ki ji je pripadal tudi Lunačarski, je idejno dozorevala pod vplivom Machove filozofije in se je zbirala v gibanju »Vperijode« (Naprej). Imenovali so »vperijodovce« tudi »ulimatiste«, ker so zahtevali odpoklic svojih zastopnikov iz državne dume. »Vperijodovci« so bili idejno najrazgibanejša in literarno najplodovitejša marksistična grupa. Samo Bogdanov je napisal morda kakih dvajset knjig. Idejno so stopili »vperijodovci« pred javnost z delom »Prispevki k filozofiji marksizma«, kjer so zbrani prispevki Basarova, Bermanna, Bogdanova, Hellfonda, Juškeviča, Lunačarskega in Suvorova.

Lenin je obdolžil — ne docela brez razloga — »vperijodovce« idealizma in je s svojim odločnim nastopom dosegel, da je prišlo leta 1909. do popolnega razkola v stranki, s čemer je bila idealistično usmerjena struja zatrta in likvidirana. Pozneje so se nekateri idejno manj utrjeni »vperijodovci« rešili nazaj v stranko. Prav zanimivo je, da so ideološki voditelji »vperijodovcev« prevzeli po oktobrski revoluciji v Sovjetski Rusiji odlična in važna mesta, bodisi da so se »spreobrnili«, bodisi da so samo lojalno umolknili. Basarov je postal strokovnjak za sovjetsko narodno gospodarstvo, Bermann celo profesor državnih in pravnih ved na komunistični univerzi in na državni univerzi v Moskvi; Lunačarski je znan kot bivši dolgoletni komisar za ljudsko prosveto Ruske sovjetske zvezne socialistične republike. Le nosilec marksistične struje »vperijodovcev«, Bogdanov, ki se oktobrskie revolucije ni udeležil, je prevzel v sovjetski Moskvi skromno mesto vodje Instituta za krvno transfuzijo. Bil je namreč zdravnik.

Ta dejstva kažejo, da so bili »vperijodovci« vplivna skupina v stranki in da jih niso mogli ali se jih morda niso upali popolnoma odstraniti. Saj so bili mnogi njihovi idejni voditelji vplivni sodelavci v strankinem gibanju že od začetka. Zanimivo bi bilo pripomniti še, da je bil ljudski komisar Lunačarski ne samo idealist Machove smeri, ampak tudi bogoiskatelj vse dotlej, dokler zavoljo svojega službenega položaja ni bil prisiljen lojalno umolkniti. Med svetovno vojno se je povezal Lunačarski v delu tesneje s skupino Trockega, tistega zago-

netnega človeka, čigar vpliv so likvidirale v Rusiji šele v novjšem času znane sovjetske čistke.

*

Pojav machistov v vrstah ruskega delavskega gibanja ni bil osamljen in izjemen primer v zgodovini marksizma. Kritična in revizionistična stremjenja so se pojavljala že prej v ruski socialni demokraciji, kakor tudi v socialni demokraciji ostale Evrope. Vendar je napredna gibanja v marksizmu zatrl Leninov nastop s podporo Plehanova samo v Rusiji, medtem ko so se svobodoumnejše, včasih celo k fideizmu nagibajoče se struje pojavljale po Evropi še po svetovni vojni in celo v novejši čas.

Proti koncu prejšnjega stoletja je predrl v marksizem kritični duh Kantove filozofije. To smer sta predstavljala v Rusiji Struve in Bulgakov. Pojav »novokantovcev« je bil tedaj v evropskem marksizmu splošen. V Nemčiji ga je predstavljal socialist Eduard Bernstein, pa tudi Karl Kautsky je dajal tej miselnosti prostora v svojem glasilu »Die neue Zeit«. Kautsky je bil naziranja, kakor je to povedal v pismu nekemu ruskemu delavcu, da so filozofska vprašanja sploh zasebna stvar, ki ne sme vplivati na delo v stranki. V nasprotju s poznejšim Leninovim naziranjem, da je Marxov in Engelsov nauk nepremakljiva dogma, je bil Kautsky še mnenja, da je na tem polju dopustna debata in je zato objavljal pozneje tudi prav tako prispevke machistov, kakor protimachistične izpade Georgija Valentinoviča Plehanova.

Po neuspeli revoluciji leta 1905. se je približevala machistom tudi ona skupina menševikov, ki se je začela po svojem razočaranju zavoljo neuspeha zavzemati za legalno delavsko borbo in ki so ji zato madevali ime »likvidatorjev«. Maksim Gorki je osnoval na italijanskem otoku Capriju celo delavsko šolo, ki se je zavzemala za marksistični nauk, preusmerjen na stran machizma in celo na stran nekakšnega mističnega »bogotvorstva«.

Po svetovni vojni je onemogočil v Sovjetski Rusiji vsakršen razvoj misli brezkompromisno leninizem, ki se je ob podpori Plehanova po uničenju machizma docela utrdil, medtem ko se je v zapadni Evropi še nadalje ohranilo svobodoumnejše razpoloženje. Karl Kautsky, ki se je odločno obrnil proti leninizmu, je ostal mišljenja, da je marksizem združljiv s filozofsko smerjo novokantovstva in machizma. To je skušal dokazati v Nemčiji Karl Vorländer, v Avstriji pa machist Otto Bauer ter Maks Adler, ki je šel za Kantom.

*

Dolžan sem še pojasniti k zgornji trditvi, da Lenin ni filozof, ampak da je uveljavil »leninizem« bolj s svojo osebno avtoriteto in z brezkompromisno odločnostjo ter z jedko besedo, kakor pa s silo ideje. Filozofsko vprašanje ruskih marksističnih novokantovcev je prepuščal na primer popolnoma Plehanovu, sam pa se je omejil samo na kritiko ekonomskih teorij, ki jih je širil Bulgakov. Šele ko je sedel brezdelen v pregnanstvu v sibirski vasi Sušenskoje, si je Lenin zaželel, da bi si mogel ustvariti lastno sodbo o boju Plehanova proti Bernsteinu, Bulgakovu in Strujevu.

Dne 27. aprila 1899. se Leninu v nekem pismu tovarišu Potresovu šele »zdijo sumljive« »visokoleteče fraze o kritiki dogem«. Dva meseca pozneje pa prizna istemu svojemu tovarišu, da »se svojega neznanja filozofije zelo dobro zaveda« in obljublja, da se bo pozanimal tudi za ta vprašanja. Vendar pa s svojo odločitvijo ni čakal, da bi si mogel ustvariti sodbo sam, ampak je napisal že v istem pismu, da »se je odločil postaviti se na stran monistov«, ki jih je vodil Plehanov.

Ko je prišel Lenin pozneje na svobodo, se je posvetil zopet samo praktičnemu delu in se je povrnil k modroslovju šele deset let kasneje. Tudi takrat ne morda iz ljubezni do nje, ampak iz čisto prak-

tičnih razlogov. Namreč, da bi zavrl gibanje machistov. Tako je nastalo Leninovo filozofsko delo »Materializem in empiriokriticizem«, ki ne prinaša v idejnem oziru nič novega, ampak pomeni zmago filozofske reakcije. Pozneje bom pokazal, da vsebuje delo težje miselne hibe, ki dokazujejo le, da je Lenin modroslovec res samo iz zunanjih potreb in ne iz prirodnega notranjega nagiba. Mnogo polemike nastaja Leninu iz lastnih miselnih spotikljajev, čeprav seveda ne vsa.

*

Ruska boljševiška skupina idealistične smeri je razvijala svojo ideologijo, ki jo je imenovala še vedno marksistično, pod vplivom Machove filozofije. Zato je imenoval Lenin svoje tovariše, ki so šli za Machom, kar »machiste«, kar mu postane pozneje sploh označba za idealiste.

Ernst Mach (1858—1916) je postal že s 26 leti redni profesor matematike in fizike v Grazu in pozneje v Pragi, nazadnje pa je bil profesor filozofije na Dunaju. Mach je bil prav za prav vedno fizik, z modroslovjem pa se je ukvarjal samo priložnostno, kolikor so ga k temu navajala fizikalna razmišljanja. Od tod izvirajoče nagnenje do spoznavnoteoretičnih vprašanj ga je vodilo v biologijo in fiziologijo čutov. Mach je eden najkritičnejših duhov novejšega časa. Njegova fizikalnozgodovinska dela predstavljajo čisto novo smer in so prav s svojo dosledno kritično metodo močno vplivala na takraten znanstveni in filozofski svet.

Svoja spoznavnoteoretična vprašanja, ki nas tukaj zanimajo, je zbral Mach v glavnem v svoji knjigi »Die Analyse der Empfindungen«, ki je izšla leta 1885, in je doživela do leta 1922. že osem izdaj. Prevod tega dela so dobili med drugimi tudi Rusi.

V nasprotju z razbahoteno materialistično miselnostjo, ki je izhajala z iste miselne osnove, s katere izhajajo prirodoslovne vede, in ki je skušala s tega izhodišča prodreti v zagonekto življenja in bistvo duha, je Mach — čeprav ne prvi — določno spoznal, da je to naziranje naivno primitivno in da je treba iti nasprotno pot. »Na področje biologije, in sicer analize čutnih zaznav, me je zaneslo ponovno, ker sem bil trdno prepričan, da mora od tod pričakovati celotna znanost sploh in posebej še fizika prvo pojasnitev svojih temeljev,« pravi Mach sam v predgovoru svojega zgoraj omenjenega dela. Prirodno izhodišče ni tedaj mislecu v objektivnosti zunanjega sveta, ki ga na primer fizika predpostavlja, tedaj v od subjekta nezavisnem predmetu, ampak v subjektivnem doživljanju. Treba je podvreči kritiki naziranje, da je objektivnost sveta prvotna, dušeslovni svet pa da je drugoten, zakaj v resnici je izkustveno podan prvotno le doživljaj, doživljeno pa je kot »reč po sebi« transcendentne narave, tedaj nekaj, do česar se more dokopati le gola, abstraktna misel.

Ce hočemo biti do Macha pravični in mu ne storiti krivice, potem moramo upoštevati njegovo miselno izhodišče. Sami se moramo skušati živeti v njegovo miselno osnovo, o kateri pravi sam: »Osnova mojim spoznavnokritično-fizikalnim ter čutnofiziološkim poizkusom je ono naziranje, ki odklanja sleherno metafiziko kot prazno in ekonomiji znanosti (znanstvenega mišljenja, op. I. P.) škodljivo.« In »reč po sebi« je res čista metafizična kategorija.

Machova spoznavna teorija je nekako takale: Če razmišljamo brez vsakršnih predsodkov o našem čutnem spoznanju, moramo priznati, da nam je izkustveno spoznanje o zunanjem svetu dano preko čutil samo v občutkih barv, tonov, toplote, pritiskov itd. Recimo temu »prvine«. Izkustvo nas uči, da ostajajo v večnem spreminjanju sveta »prvin« določeni kompleksi »prvin« nerazdružni. Knjiga pred menoj, ki je psihološko in zato izkustveno samo kompleks »prvin« in nič več, spre-

minja z lego svojo geometrično obliko, z letnim časom svojo toploto in z osvetlitvijo svojo barvo. Ta skupek »prvin« se tedaj neprestano spreminja, vendar pa določno spoznavamo kontinuiteto v trajanju ter nerazveznost tega kompleksa. Mi smo se navadili dajati takemu in takim kompleksom imena: knjiga, miza... in govoriti, kakor da je ta fenomen od človeka nezavisen »predmet«. Toda Machovo miselno izhodišče prav gotovo ne dopušča skoka s prikazni (kompleksa prvin) na »predmet po sebi«, zakaj ta skok bi bil izraziti skok v metafiziko. Pojem materije je golo in Machovemu miselnemu stališču nedopustno odmišljanje. Zakaj od »predmeta« nam ni izkustveno danega prav nič razen prvin. Nobena od teh prvin, niti kakršna koli sestava teh prvin, pa ni istovetna s kako materijo ali »rečjo po sebi«.

Čeprav bi bila Machova spoznavna teorija po videzu še tako prisiljena, je vendar le neoporečna. Imamo sicer pravico verjeti v materijo in v objektivnost zunanjega sveta, toda priznati moramo, da moremo priti do take uverjenosti samo tedaj, ako sprejmemo k Machovemu miselnemu izhodišču še kak dodaten aksiom, ki ne bo izključeval transcendentnosti. Machova trditev, da ni reč, telo, materija, nič, razen zveze »prvin«: barv, tonov itd., je tedaj sprejemljiva in pravilna le toliko časa, dokler se omejujemo na njegovo miselno aksiomatiko, ki izključuje nadčutne konstrukcije. Toda s kakšnim ugovorom naj Macha prisilimo, da bo opustil svoje ozkosrčno stališče? Lahko trdimo samo to, da je takšna dosledna pozitivistično idealistična filozofija neživljenska, toda logike ji ne moremo odrekati.

V čutnem izkustvu je dan človeku samo fenomen, samo prikazen in ničesar drugega. Tedaj nekaj, kar s človekom in z njegovo zmožnostjo čutnega zaznavanja zgine. Machu je fenomen istoveten s »predmetom«, ker o metafiziki in po njej o »reči po sebi« noče nič slišati. Mach pravi fenomenu »predmet« in predmetu noče dati druge logične vsebine.

Materialistična miselna aksiomatika je širša. Dopušča »predmet«, ki je nezavisen od subjekta in ki je tedaj več kot zgolj prikazen, več kot nam more nuditi lastno čutno izkustvo. Tako opredeljen »predmet« materialističnega misleca ne izključuje »predmeta«, kakor si ga predstavlja idealist. Gre za dve sami po sebi logični opredelbi, ki pa slonita na dveh različnih miselnih osnovah. Materialističen »predmet« ima drugo logično vsebino kot idealističen »predmet«. Ves spor se reducira na vprašanje upravičenosti ali neupravičenosti miselnih tvorov metafizike, ki izhaja iz drugih korenin kot čutno izkustvo. Mach ima prav, ko trdi, da je naloga fizike dognati zakone zavisnosti zaznav, ker nam razen zaznav res ni izkustveno neposredno nič danega. »Reč po sebi« pa gre preko prikazni in tedaj tudi preko fizike v meta-fiziko.

Samo mimogrede naj še omenim, da pri stisnjemem pozitivistično idealističnem Machovem stališču, ki je dejansko čist solipsizem, ni mogoče ostati razen katedrskemu filozofu nikomur, ki hoče graditi kako življenjsko filozofijo. Toda tako delo je treba opraviti drugače kakor ga je Lenin, čeprav je treba z njim vred že iz čisto praktičnih življenjskih razlogov priznati objektivnost zunanjega sveta.

*

Zaradi omejenosti svoje naloge bom sedaj pustil ob strani machiste in Macha in se omejil samo še na osnovni tezi idealizma in materializma, ki bi ju opredelil takole:

idealizem: vse izkustveno dano je subjektivna prikazen in

materializem: subjektivni svet prikazni je podoba objektivnega sveta predmetov.

Tako so dejansko opredelili svojo miselnost izraziti idealisti in materialisti. Berkeley, ki imenuje fenomen (on pravi »grupa idej«,

kar je isto kot Machov »kompleks prvin«) »predmet«, postavlja neoporečno trditev, da je bivanje reči v njih zaznavanju (their esse is percipi). Tako je treba razumeti tudi Machovo trditev, da »ne proizvajajo telesa čutnih zaznav, ampak kompleksi elementov (kompleksi čutnih zaznav) tvorijo telesa«. Zakaj fenomen je predmet, Lenin opredeljuje materializem takole: »Materializem je priznanje, objektov na sebi ali objektov zunaj duha; ideje in zaznave so le kopije ali podobe teh objektov« (W. I. Lenin, *Materialismus und Empiriokritizismus*, Wien-Berlin 1927, s. 7). Te primere navajam zaradi overovljenja obeh navedenih filozofskih tez.

Jasno je, da se tezi ne izključujeta in je jalova misel, da bi našli v materialistični izpovedi kakšen dokaz proti idealizmu. To je do ločno čutil tudi Lenin in zato ne najdemo v vsej njegovi knjigi niti enega mesta, ki bi prinašalo kakšen argument proti idealistični tezi in ma to tezo oslanja jočemu se empiriokriticizmu, kakor so tudi imenovali novo filozofsko smer v marksizmu. Zdi se, kakor da bi se hotel Lenin maščevati za to svojo nemoč z enakim orožjem, ko pravi na nekem mestu: »... v resnici ni bilo navedeno in tudi ni moglo biti navedeno niti eno edino dejstvo, ki bi moglo ovreči nazi ranje, da je čutno doživetje podoba zunanjega sveta...« (n. n. m., s. 42). Trditev je resnična, zakaj takega dejstva v resnici ni, medtem ko so misleci našli že več dejstev, ki kažejo, da svet biva tudi nezavisno od človeka (zgodovinske vede, pojav drugih ljudi...). Zakaj poudariti je treba, da uvidi filozof po globlji analizi res potrebo, da išče za objek tivnost sveta še posebne dokaze, pri čemer se pa pokaže, da so vsi najdeni »dokazi« v resnici samo indiciji. Indiciji so pa mnogo šibkejši od dokazov. Tukaj ima materialistična teza slabotno mesto, ki utegne postati kakemu neživiljskemu in trmastemu šolskemu filozofu kamen spotike.

Kakor hitro pa bi se oddaljili od zgoraj opredeljenih filozofskih tez idealizma in materializma, se podamo v nevarnost, da postanejo naše trditve sporne in logično nevzdržne. Nevzdržen bi bil na primer idealizem, ki bi trdil kaj več kot to, da je objektivnost zunanjega sveta transcendentne narave, ali ki bi načelno zanikal vsakršno objek tivno bivanje predmeta. Nasprotno bi bil zopet zgrešen tudi materia lizem, ki bi istovetil svet prikazni s svetom »reči po sebi«, ali objek tivnim svetom, kakor se je to primerilo Leninu. Sumljiv in sporen postaja v tem vprašanju že tudi dialektični materializem, ki sicer priznava različnost pojavnega in predmetnega sveta, ki pa postavlja nejasno trditev, da načelne meje med obema svetovoma ni. Zmedo je naredil Engels s svojim primerom alizarina, ki je postal pravovernim marksistom že kar evangelijska prilika, ki je pa žal prinesel v filozo fijo veliko zmedo. O tem prepomembnem vprašanju se bo treba pome niti še posebej pri kakšni drugi priliki.

Na podoben nedopusten način prevrača v svoji polemični knjigi smisel temeljnih filozofskih tez tudi Lenin. Na strani 36. beremo na primer: »Torej je odkritje svetovnih elementov v sledečem: 1. vse bivajoče je čutna zaznava. 2. ...«. Če preobračamo misli tako, dobimo seveda dovolj prilike za polemiko. Saj ne trdi Mach, ki je »odkril« svetovne elemente, nikjer, da bi bilo vse bivajoče istovetno s čutnimi zaznavami. Mach pravi samo, da je vse izkustveno istovetno s feno meni ali elementi (čutnimi zaznavami). To je pa nekaj bistveno dru geega, zakaj »svet po sebi« utegne tudi bivati, čeprav drugače od pri kazni, samo da pušča Mach to poslednje namenoma v nemar, ker je sklenil, da metafizike načelno ne bo jemal v obzir.

Naravnost nerazumevanje stvari pa pokaže Lenin, ko pravi: »Sofi zem idealistične filozofije je prav v tem, da ne jemlje čutnega doje-

manja za zvezo zavesti z zunanjim svetom, ampak za ločilno steno, za zid, ki loči zavest od zunanjega sveta; da ne jemlje čutnega zaznavanja za podobo njej odgovarjajoče zunanje prikazni (podčrtal I. P.), ampak za »edino bivajoče« (n. n. m., s. 33). Nemški prevod, ki mi je pri rokah, ki je pa »edina od Leninovega instituta v Moskvi avtorizirana izdaja« in ki more veljati zato za zanesljivega, navaja to kritično mesto takole: »Das Sophistische der idealistischen Philosophie liegt gerade darin, daß die Empfindung... gehalten wird... nicht für das Abbild einer der Empfindung entsprechenden äusseren Erscheinung (podčrtal I. P.), sondern für das »einzig Seiende«. Sofizem je dejansko samo v Leninovi formulaciji. Saj vendar ne odgovarja čutni zaznavi zunanja prikazen, ker sta čutna zaznava (Empfindung) in prikazen (Erscheinung) vendar samo dve imeni za isti pojem, česar ne zanika niti dialektični materializem. Kriv je menda nesrečni Engelsov alizarin. Čutnim zaznavam odgovarja kvečjemu objektivni svet ali »svet po sebi«. Zapisani filozofski nesmisel zbuja sum, da Lenin ni razčistil pojmov čutnega doživetja, prikazni in objektivnega predmeta. To mesto govori za to, da Lenin sploh istoveti prikazni z objektivnimi predmeti, česar ni zagrešil nikoli Feuerbach, niti Marx, niti Engels.

Stvar je razložljiva tako, da se je lotil Lenin svojih filozofskih tovarišev empiriokriticistične in machistične smeri z neizdelano in nezrelo filozofsko usposobljenostjo, kar je toliko usodnejše, ker je s svojo osebno avtoriteto kljub miselni šibkosti uspel in filozofski napredek v marksizmu zatrl. Zakaj brez dvoma bi se s filozofsko nedogmatičnim empiriokriticističnim marksizmom zaradi njegove načelne pripravljenosti za duhovni napredek evropski zapadnjak miselno prej našel, kot s filozofskim dogmatikom Leninom, ki je po vrhu še nekajkrat usodno zblodil Engelsov nauk, ki pa je zaradi svoje politične zmage postal obvezen.

Ker so moje zadnje trditve precej drzne in ker bi mi kdo očital, da gre samo za gol spodrselaj, hočem navesti še en tak primer, ki je prav tako odločilnega filozofskega pomena.

Materializem je doživel pomemben razvoj do današnjega časa. Vogtov in Moleschottov materializem, ki mu je misel še podoben izloček možgan, kot je žolč izloček jeter ali urin izloček ledvic, je poskušal premagati naprednejši energetski monizem s tezo, da je misel oblika energije. To je bilo za stopnjo manj naivno in kritiki trši oreh. Dialektični materializem se posmehuje tudi energetikom in stori pomemben korak naprej. Trdi že, da je misel docela nova kategorija, ki ni istovetna niti z materijo, niti razložljiva z gibanjem molekul ali s pojmom energije. Zmožnost čutnega doživetja in mišljenja je dialektičnemu materializmu posebna lastnost višje organizirane materije. Toda Lenin zapiše: »Čutna zaznava, misel, zavest so najvišji produkti na določen način organizirane materije« (n. n. m., s. 37) in pade s tem za dve stopnji napredka nazaj, ker pogreje že dvakrat premagano materialistično doktrino, ki se ji posmehujeta Ostwald in Engels, kot predstavnika dveh naprednejših materialističnih šol. Nekatera druga mesta pa zopet kažejo, da pozna Lenin tudi dialektičnomaterialistični nauk o bistvu misli in čutnega doznavanja.

Težišče Leninove reakcije pa je nekeje drugje. Lenin se trudi z dokazovanjem, da Machovo odkritje elementov ni novo, kot je trdila knjiga avstrijskega in mednarodnega socialista, znanega Friedricha Adlerja »Die Entdeckung der Weltelemente«, ampak da je vso filozofijo svetovnih elementov že najti pri starejših idealistih. Ker je pa dokazano, da je Engelsov nauk materializem, zato je machizem nedopusten. To načelno in neutemeljeno Leninovo stališče imenujem dogmatizem.

Kdor pa še pozna nastanek Machove filozofije, ve, da se ni učil Mach misliti niti pri Avenariusu, niti pri Berkeleyju ali kakem drugem idealistu, ampak da je istovetnost machizma s starejšimi filozofskimi sestavi naravnost dokaz, da je bistvo pravega idealizma več kot samo dediščina kulturnega človeka, da je človekovemu razumu bistvena in neločljiva duhovna svojina, ki se od časa do časa izkristalizira znova v določen sistem. Toda gola idealistična misel je preveč enostranska, da bi mogla sama zase služiti človeku v praktičnem življenju. Oploditi jo mora pravilno pojmovano in nepopačeno prepričanje o resničnosti sveta, sredi katerega živimo. V tej usodni odločitvi pa bomo postavili namesto Feuerbacha, Engelsa in Lenina za arbitra svoj lastni razum, čeprav ne z danes splošno obvezno nestrpnostjo.

FRANCE VODNIK

KRIZA INDIVIDUALIZMA V KNJIŽEVNOSTI

Odkar se je izza humanizma in renesanse skozi vsa stoletja novega veka poudarjala vrednost človeka posameznika, je vse bolj rastel pomen osebnosti. S tem pa se je vedno bolj krepila tudi smer individualizma, kakor imenujemo naziranje, češ da je človek poedinec središče vsega življenja. To načelo se je vedno bolj uveljavljalo v vseh življenjskih panogah in torej tudi v književnosti oziroma umetnosti vobče, kar se je najmočneje pokazalo v naturalizmu in impresionizmu. Ta književnost je prevzela za svoj poglavitni motiv človeka, bodisi da je — v pripovedništvu — prikazovala zgodbe individualnih življenj in usod, bodisi da je izražala — kakor na primer v liriki — osebne vtise in osebna doživetja.

Ne da se tajiti, da je ta književnost, ki je namesto nekdanjih tipov oblikovala posamezne osebnosti, pomenila veliko obogatitev v psihološkem in tudi v estetskem pogledu. Vendarle pa je pogosto zašla v preveč osebno romantiko, formalizem ali vsaj esteticizem; a njena poglavitna napaka je bila v tem, da je vedno bolj izgubljala na svoji socialni ter občečloveški pomembnosti.

Zato ni čudno, da že nekaj desetletij, zlasti pa v dobi po svetovni vojni doživljamo krizo individualizma v vsem življenju, ne samo v duhovnem, marveč tudi v političnem in gospodarskem. Povsod se znova poudarja potreba, da se posameznik podredi celoti. To prizadevanje po celotnosti, kjer se poudarja zlasti veliki pomen človeške skupnosti, je nekaj, kar je prej omenjenemu individualizmu prav nasprotno. Tudi v novejši književnosti — oziroma umetnosti sploh — so vidni močni sledovi tega prizadevanja. »Mi smo!« pravi eden izmed sodobnih pesnikov, Franz Werfel, govoreč tako v imenu vsega človeštva, v čemer se bistveno razlikuje od umetnika preteklega časa, ki je slej ko prej poudarjal le svoj osebni »jaz«.

Vprašanje o neindividualistični, recimo morebiti kar socialni književnosti je torej vprašanje, ki ga je poleg neštetihih drugih problemov zbudil in prinesel s seboj današnji čas. Deloma je to izraz resničnega preobrata v človeštvu, izraz dejstva, da zares stojimo pred novo podobo sveta. Deloma pa je to vprašanje gotovo tudi le izraz tiste splošne negotovosti, ki danes vlada vsepovsod, kakor je takšna negotovost im zmeda vobče vladala ob sunkovitih preobratih v zgodovini človeškega rodu. Tudi danes je kaos, v katerega nejasni luči se marsikaj vidi drugače, kakor pa je v resnici, znamenje našega duhovnega položaja.

Da je to vprašanje o tako imenovani »kolektivni« umetnosti postalo v resnici aktualno, se vidi že iz tega, ker se dandanes na vseh

koncih in krajih toliko razpravlja in govori o tej temi — žal, da navadno tako popolnoma brez vsakega razumevanja za dejansko problematiko tega vprašanja. Le premnogi se predajajo nekim utopičnim, nerealnim predstavam, ki so plod morebitnega hotenja, programov in ideologij, ne pa sad opazovanja življenja ter poznanja resničnosti. Nepoznanje pa je povsod vir usodnih zmot, tembolj v duhovnem svetu kulture, kjer vlada nespremenljiva, od človeka nezavisna zakonitost.

Če hočemo vprašanje pravilno razumeti, si moramo biti najprej seveda na jasnem, kaj besede pomenijo. Biti si moramo na jasnem, kaj je skupnost ali občestvo, hkrati pa si moramo odgovoriti na vprašanje, kaj je književnost (umetnost). Pogledati si moramo torej najprej neke zakonitosti, ki vladajo v razmerju posameznih življenjskih pojavov, med katerimi zavzema književnost pomembno, vendarle pa ne edino in izključno mesto. Naj takoj povem, da si nekateri predstavljajo pod neindividualistično, socialno književnostjo nekaj, kar bo popolnoma novo od dosedanje književnosti, ki jo imenujejo individualistično, meščansko, preživelo itd., pri čemer se z zrnom resnice kaže še več nevednosti in grobega nepoznanja slehernega umetnostnega ustvarjanja, zlasti pa človeka samega, ki je nekje v najbolj bistvenih osnovah vendarle vedno enak kljub menjavi stoletij, kulture, gospodarskih razmer in celo svetovnega naziranja. Tega ne smemo pozabljati in zlasti ne istovetiti zakonov, ki vladajo v materialnem življenju, z zakoni duhovnega življenja. Ne le naziranje, ki pričakuje od same sociološke spremembe življenja popolno preobrazbo umetnosti in človeka, moramo označiti za zmotno, marveč tudi takó pojmovan družbeni nazor je treba označiti kot veliko zmot; takšno pojmovanje je namreč preenostransko, ker ne obseže celote življenja. Prav tako imenovani občestveni človek, ki nedvomno vstaja na razvalinah propadajočega evropskega individualizma, pa je dolžan spoštovati tudi celotno podobo življenja. Sicer bi zapadel isti zmoti, kateri je predvsem podlegel individualizem, ki je v svojem enostranskem gledanju vedno izpuščal iz vidika celoto. Bodisi neetični, le vase obrnjeni pogled, ki je v individualističnem človeku zatrl socialni čut, bodisi ošabna razumarska prosvetljenost, ki je zanimala v človeku vse druge sile razen razuma in se zato borila na primer zoper čustveno in duhovno življenje, zoper umetnost in zoper religijo, pa vsi pojavi, ki so s tem v zvezi, absolutizem v politiki, kapitalizem v gospodarstvu itd. — vse to je bila posledica te enostranosti.

Kaj je umetnost? In kaj je občestvo, nasprotje individualizma? Ti dve vprašanji smo si zastavili spredaj kot izhodišče za naš odgovor in naše naziranje o kolektivni umetnosti. Ali je treba pod to umetnostjo razumeti nekaj povsem novega od récimo tako imenovane individualistične umetnosti? Ali gre torej v celoti za nek nov pojav kulture ali le za novo menjavo, za novo vsebino, novo tematiko, novo obliko, nov slog tega večnega pojava, ki ga je poznal človek že davno, pred stoletji in pred tisočletji?

Da si ustvarimo jasno predstavo o tem, moramo postaviti še eno vprašanje: ali je književnost — kot ena izmed panog umetniškega ustvarjanja, o katerem govorimo — nekaj, kar lahko stoji izven ostalega življenja in ga celo nadomesti, ali pa je z ostalimi pojavi življenja kako zvezana in spojena, ali pa celo popolnoma zavisí od teh drugovrednih življenjskih dejstev, na primer od etičnih, verskih, političnih, gospodarskih razmer? Prvo trdijo namreč zagovorniki larparlartizma, to je nazora, češ da je umetnost sama v sebi zaključen svet ne glede na vsa etična, narodna, socialna, religiozna in druga vprašanja ter da zato lahko nadomesti človeku vse ostalo življenje, mu postane tako rekoč svetovni nazor. Nasprotno skrajnost pa zagovarjajo tako imenovani utilitaristi, to so ljudje, ki imajo književnost le za sredstvo

svojih ideologij, nazorov in programov. Takšno skrajnost so predstavljal prav tako vsi najrazličnejši moralisti, ki so na književnost gledali le z vidika svojih moralnih in vzgojnih načel, kakor jo predstavljajo tudi tisti »sodobni« zagovorniki tendenčne književnosti, ki zahtevajo, naj književnost le služi — kot dekla — sodobnim aktualnim težnjam. Umetnost smatrajo torej za tendenčno, če ne kar za agitacijsko sredstvo in mislijo v svoji zaslepljenosti, da je to že kakšna nova, socialna književnost, ko v resnici niti književnost (v leposlovnem smislu) ni, marveč samo njeno zelo površno izrabljanje v druge namene. To naziranje ni dejansko nič manj enostransko kakor prej omenjeni larpurlartizem in je prav tako posledica neorganičnega in neobčestvenega gledanja na življenje.

Da je književnost dejansko najtesneje zvezana z življenjem, o tem nas ne prepričuje samo filozofsko, abstraktno razmišljanje, ampak govori to za še mnogo bolj naše izkustvo. Če si pogledamo ta pojav z razvojnega, zgodovinskega vidika, vidimo to resnico brž potrjeno na medvomen način. Tedaj namreč vidimo, da književnost nikoli ni bila »samo« umetnost, kakor bi to radi trdili o njej larpurlartistični estetiki, marveč da je vedno stala, če ni hotela zaiti v goli formalizem, v »areni življenja«. Tako se je izrazil Cankar o tisti književnosti, ki noče biti le življenjsko indiferentno estetsko izživljanje, marveč išče svojim umetniškim podobam tudi dušo, to je človeka, ki živi, trpi in se bori za neki smisel, kakor povsod tako tudi v umetnosti. To zvezanost književnosti z življenjem nam najjasneje izpričuje prav zgodovinski razvoj, ki nam govori, da je rast književnosti šla zmerom vzporedno in z roko v roki z ostalim življenjem, narodnim, etičnim, socialnim, verskim in da so se vse njene razvojne stopnje in vse njene stilne izpremembe izvršile le v soglasju s izpremembami vsega ostalega socialnega in duhovnega življenja. Le zaradi te podtalne zveze vsega življenja moremo naposled razumeti, da je tudi naš čas zaradi celotne življenjske preusmerjenosti prinesel s seboj tudi novo pojmovanje književnosti in njenih nalog. Za zdaj nočem tega novega pojmovanja imenovati z izrazom »socialno« ali »občestveno«, ker še ne poznamo dobrega pomena teh besed. Namesto tega pravim rajši: organsko, to je preprosto življenjsko pojmovanje književnosti. To pomeni, da književnosti danes nič več ne gledamo z očmi larpurlartista, asocialnega individualista, ki je iz nje izgnal človeka v občestvenem, bratskem, etičnem in socialnem smislu. Ostal je v njej le človekov vase obrnjeni »jaz« ali pa zgolj fiziološki človek, la bête humaine. Prav tako pa to naše pojmovanje v prej označenem smislu priznava, da je književnost resda izraz življenja, vendar v umetniško-estetskem smislu svoboden (autonom, elementaren) izraz, ne pa le kakšno propagandno in tendenčno sredstvo raznih življenjskih naziranj. To pojmovanje — poudarjam — izključuje potemtakem sleherni utilitarizem, ki ima umetnost samo za sredstvo. Zdaj je menda že jasno, katero je tisto mesto, ki ga zavzema književnost v celoti življenja: človek in življenje se razodevata v književnosti in to ji daje njenega duha, lahko bi rekli tudi njeno idejo. A to je šele vsebina književnosti, šele izhodišče loposlovnega ustvarjanja. To je tako imenovani »kaj« v književnosti. Poleg vsebine mora vsako leposlovno delo vsebovati tisto, kar mu daje poseben, estetski pomen, namreč svojstveno formalno vrednost, to je svoj »kakos«. Šele človek, ki postane oblikovalec svojih doživetij, je umetnik stvaritelj. To je jasno, zakaj sicer bi bil umetnik vsak človek, ki kaj velikega doživlja ali ki nosi v sebi pomembno idejo. Kdor torej ne zna ločiti vsebine in tematike od oblikovno-estetske strani v književnosti in jo zato sodi le z vidika kakršnega koli naziranja, ta je v tem če že ne diletant pa vsaj enostranski presojevalec in zato nima pravice, da razpravlja o leposlovju. Tak človek je utilitarist, ki ceni

le tendenco, lepote — mislim estetsko, ne vsebinsko lepoto — pa ne pozna. Za umetniški značaj književnosti je celo larpunlartist manj škodljiv kakor pa označeni verski, moralni, nacionalni ali pa socialni tendenčni propagator. To dvojnost ideje (to je življenjske vsebine, čustvenih vrednot, svetovnega naziranja) in kvalitete (to je oblikovno-estetskih vrednot) zasledimo v leposlovju vseh časov, narodov, kultur, struj in naziranj; zaradi tega jo moramo šteti za osnovni, bistveni zakon umetnostnega ustvarjanja. Poudariti pa moram pri tem tudi tole: prav ta estetska stran je v resnici moč ali nemoč ustvarjanja in ni nič odvisna od ideje, od nazora. Nekdo je lahko kot človek na primer neveren, nesocialen ali individualističen, pa je kot umetnik velik in močan ter narobe: lahko je veren in moralen in socialen in sploh najplemenitejši človek, pa je njegova »umetnost« vendarle diletantska. To je mogoče le tako, da darovitost, ki je edini pravi vir umetniškega ustvarjanja, ni odvisna od nazora, marveč je tisto, kar prirodno in spontano ustvarja v umetniku. Toda pisateljevo osebno življenjsko naziranje in čustvovanje se vendarle tudi odraža v leposlovnih delih: namreč v njihovem slogu. To nam dokazuje dejstvo, da se slog književnosti menja, če se menja življenjsko naziranje. Tako vidimo, da je na primer idealizem ustvaril gotski, romantični, ekspresionistični in podobne sloge, kakor je na primer materializem in individualizem rodil naturalistični in impresionistični slog.

Toliko se mi je zdelo potrebno povedati o književnosti na splošno; zakaj le če znamo razlikovati v njej vsebinski in oblikovni element, bomo mogli pravilno odgovoriti tudi na poglavito vprašanje o tem, kaj naj si prav za prav predstavljamo pod meindividualistično, socialno ali občestveno književnostjo.

Po vsem povedanem je jasno, da ta književnost ne more pomeniti nekaj popolnoma novega, recimo nove književnosti kot take. Umetnost je ena sama od začetka do danes in bo ena sama do konca človeške zgodovine: to je svet estetske, likovne lepote. Menja pa se s človekom in zgodovinskimi dobami njena vsebina, njena tematika, njena ideja, njen slog. Le v tem smislu moremo govoriti tudi o novi, socialni in občestveni književnosti. Na književnost moremo potemtakem gledati z dveh vidikov: z oblikovnega, estetskega, skratka z umetnostnega vidika, prav tako pa tudi s sociološkega ali preprosto vsebinskega vidika. Ta drugi, sociološki vidik pa je mogoče razumeti v širšem ali ožjem smislu: ali mislimo pod izrazom »sociološki« tudi vse ono, kar nam sicer navadno pomeni izraz »ideološki«, torej vobče idejo, svetovni nazor, duha, ki živi v človeku in po njem v leposlovnih delih ali pa si mislimo to v ožjem smislu, bolj vnanje, recimo socialno tematiko, politični in gospodarski red sveta. Saj tako moremo širše ali pa ožje razumeti tudi izraz skupnost, občestvo: ali je poudarek bolj na etični in duhovni strani, ali pa si mislimo pod tem bolj vnanjo družabno urejenost. Na prvi pogled je jasno, da more književnost, ki bo slej ko prej izraz človeka v smislu osebnosti, ne pa gole številke in mehanične sile v neki brezimni, brezosebni množici, v neki utopični, imaginarni celoti. To bi bila nivelizacija in degradacija osebnosti, kakor se nasprotje individualizma dandanes tako pogosto res tudi razumeva, zlasti tam, kjer se novo socialno naziranje veže s filozofskim materializmom. A bodisi, da kdo razume občestvo v tem mehanično-materialističnem smislu, ali pa duhovno v smislu bratstva, enega se moramo slej ko prej zavedati: umetniško ustvarjanje bo vedno izraz človeka osebnosti. Tudi narodno umetnost, na primer ljudsko pesem so nekoč razglašali za množično delo, za produkt nekega namišljenega subjekta — naroda — kar pa je bilo samo posledica romantičnega navdušenja. V resnici so narodne pesmi ustvarili posamezniki, umetniki iz ljudstva. Ljudska pa je tista umetnost zato, ker

so ji dali ti anonimni ustvarjalci ljudsko vsebino, ljudski etos, ljudski način mišljenja, čustvovanja in izražanja. Tako je tudi dandanes vera v tako imenovani »kolektive«, kjer posamezna osebnost ni priznana v njenem edinstvenem duhovnem smislu, le neke vrste sodobna socialna romantika, katere mi ne moremo priznati, ker ni realna. Občestveno naziranje ni in ne more biti romantika zanesenjaštva in fanatične vere v neko ideološko konstrukcijo, marveč more biti le duhovni in socialni realizem, to je svetovno in socialno naziranje, v katerem je človek zares odkril občestvo: skladnost osebnosti in celote. Čim bolj je človek osebnost, tem bolj se zaveda tudi zvezanosti s celoto, soljudmi, z naravo, z Bogom.

Iz vsega povedanega pa je tudi razvidno, da pri novi književnosti ne gre le za spremembo snovi — snovi se v književnosti že tako neprestano menjajo — marveč za spremembo duha, ideje, etosa in pojmovanja življenja sploh. Ne gre za to, da bo v delih nove književnosti vedno nastopala kot »junak« množica, to je človek v zunanji skupnosti s soljudmi, marveč je najvažnejše to, da bo ta literatura izraz človeka, ki bo v sebi čutil to vsezvezanost, to vsečlovečnost. Kako naj si predstavljamo na primer občestveno lirsko pesem? Ali samo tako, da jo bomo morali zmerom brati, peti itd. le v skupnosti, v zboru? Pa saj je to mogoče storiti tudi z individualistično pesmijo. To, ali je pesem občestvena ali individualistična, ne more biti odvisno od tako poudarjenega pluralizma ali singularizma; resnična občestvena pesem je zmerom personalistična, izraz takega pristnega in bistvenega človeškega doživljanja, da ob nji sleherni človek lahko doživi samega sebe, svojo duhovno podobo. Se malo ni treba, da bi pesnik moral direktno misliti tudi na druge ali celo pisati v prvi osebi množice: to bi bila programatična, ne pa pristna, resnična poezija. Poglavitno je, da je dal v svoje literarno delo simbol, podobo tega, čemur pravimo človek in življenje. Vse to pa je zopet samo nov dokaz za to, da je nasprotje individualistične književnosti dejansko le tista književnost, v kateri prevladujejo občečloveške vrednote. Da ta književnost torej ne bo nekaj popolnoma novega — razen kolikor je v njej časovno-relativnega — nam dokazuje zgodovina književnosti. Grška drama — na primer Sofoklejev »Kralj Ojdip« — je izrazito občečloveška, dasi je nastala v drugačnih družabnih razmerah. To dokazuje, da književnost ni mehanični produkt recimo gospodarskega položaja, kakor trdijo nekateri, marveč razodetje človekovega duha. A občečloveški je »Kralj Ojdip« zato, ker vpliva na nas v tem smislu, da se ob njem zavemo — ne svojega »jaza«, ampak svoje osebnosti, to je svoje človečnosti. Osebnost pa je temelj in izhodišče vsake prave skupnosti. Ivan Cankar nam je na primer v »Podobah iz sanj« dal neprimerno bolj občečloveški tekst, kakor pa so to razni današnji »socialni« tendenčni spisi. In on je oznanjal, naj se vsakdo vrne vase, v tisto skrito kamrico, ki jo ima zaklenjeno v sebi: kajti tam so si vsi ljudje bratje, tam — na dnu — se odpira človeku pogled tudi v svet, v srce drugega človeka; od tam more človek objeti ne le vidno, ampak tudi nevidno stvarstvo, vesoljstvo, to zadnjo in najvišjo skupnost, do katere so vse druge, recimo družbene skupnosti samo stopnja.

Nedvomno je, da bo književnost, ki se bo rodila iz novih, socialno čutečih in usmerjenih ljudi, pomenila novo vsebino in nov slog, skratka nov smisel. V tem se bo ta književnost bistveno razlikovala od individualistične. Ta književnost bo oblikovala življenje ne zaradi zgodbe posameznikov, še manj zaradi zabave, marveč zaradi človeka, njegove ideje in ustvarjajočega dejanja. Kolikor bo življenje bliže občečloveškemu bistvu, prvotnosti in nepotvorjenosti, toliko bo tudi književnost, ki je ogledalo življenja, bolj občečloveška. Kolikor bo zgodovinska doba nove družbe bliže absolutni resničnosti človeka, ne le izraz nje-

govih časovnih posebnosti in prizadevanj, toliko bo tudi njena književnost bolj in globlje tolmačila človeka, svet in življenje. Zaradi socialnega pojmovanja človeka in življenja ne more biti ta književnost niti vsebinsko niti oblikovno sama sebi namen, ne more biti torej niti fabulizem niti esteticizem; ta književnost bo marveč stvariteljsko dejanje izpovedujočega se in oblikujočega duha, a hkrati dokument življenja in človekovih prizadevanj. Skratka, objela bo življenje v celoti. Ta književnost, ki bo tako daleč od lampartizma, bo zato že kot delo zadobila nov smisel in pomen. Med umetnostjo in družbo ne bo več nasprotja, ampak dopolnitev in skladnost. Svet nove človečnosti pa bo zvečal tudi ustvarjajoče sile in obseg novih vsebinskih in oblikovnih možnosti bo rasel v enaki meri, kakor se bo širilo in poglabljalo novo življenje.

PREGLEDI

PRIMER BOLGARIJE

Balkan je bil stalno interesno področje evropskih velesil. Tu so se stikale koristi različnih evropskih imperializmov ter se zapletale predvsem zaradi Dardanel in kontinentalnega prehoda v Azijo. V tem smislu se je razmerje sil v zadnjem stoletju stalno menjavalo in težišče njihovo prenašalo, vendar pa je za vse diplomatske in vojaške napore ostalo značilno posebno dejstvo, da se največjemu in najbližjemu narodu Balkana ni posrečilo dobiti odločilnega vpliva na Dardanele in Balkan.

Ko se je sedanja imperialistična vojna sprožila izven Balkana in je Balkan še dolgo po začetku vojne ostal miren, so si mnogi domisljali, da bo balkansko področje vendar enkrat lahko ostalo izven oboroženega spora. Teoretično je to gotovo bilo mogoče na ta način, da bi balkanske države med seboj sklenile tesno zvezo za ohranitev nevtralnosti, posebno če bi to zvezo naslonile na nevtrarno ZSSR. Mnenja smo, da bi bile to celo dejansko mogoče, ko bi vse balkanske države imele odločno voljo, da se energično otresejo vseh imperialističnih vplivov. Toda vsakdanja stvarnost je usmerila tok dogodkov drugače.

Tudi na Balkanu se je začel razpletati neogiben razvoj poversailleske Evrope. Danes vemo, da se temu razvoju ni mogoče upirati, ampak ga je mogoče le modro uravnavati. To spoznanje smo dobili posebno ob primeru Rumunije, ki se je njena verssailleska državna tvorba začela tragično rušiti. Balkanski narodi so z zasedbo Rumunije po nemškem vojaštvu in z grško-italijansko vojno dokončno spoznali, da gre do valovi razvoja tudi preko Balkana in da je balkansko ozemlje celo eno izmed najbolj odprtih v sedanjem imperialističnem sporu. To se je pokazalo kaj kmalu na nadaljnjem primeru Bolgarije.

Po verssailleskem miru je bila Bolgarija gotovo ena izmed najbolj ranljivih točk Balkana. Politična in socialna diferenciacija njenih plasti je vedno bolj in bolj napredovala. Zaradi tega je razumljivo, da je postalo njeno vprašanje kmalu akutno. In res je obisk kralja Borisa javno potrdil domnevo, da se vrši odločilna diplomatska bitka za to državo. V to bitko, ki se je vršila med bolgarskim ljudstvom in njegovo odgovorno vlado, so močno posegali Nemčija, Anglija z Ameriko in ZSSR. Stališče bolgarskega ljudstva je bilo med vsemi stališči gotovo najbolj iskreno, želelo je namreč, da ostane izven spora med imperializmi in da si krivice, ki so mu bile v zadnji vojni storjene,

popravi na miren način, predvsem pa izven imperialističnega spora, kajti dobro je slutilo, da bo moralo nositi nekoč najtežja bremena, če se zameša vanj. Morda je tudi odgovorna bolgarska vlada želela obdržati nevtralnost, toda ko je spoznala, da se je treba za nekoga odločiti, se je odločila za tistega, ki ji je po svoji ideološki osnovi najbližji in ki bo po njenem mnenju zmagal.

Anglija se je z Ameriko vred trudila predvsem za to, da podvrže Bolgarijo svojemu vplivu in njeno ozemlje ob ugodnem trenutku porabi za izhodišče svoje akcije proti Nemčiji. ZSSR pa je v tem sporu zastopala spet svoje neodvisno in samostojno stališče. To stališče je v dosedanjji vojni najbolj jasno izrazilo njeno mnenje o nemških načrtih na Balkanu. Da je temu tako, smo mogli po obiskih Soboljeva, tajnika sovjetskega komisarijata za zunanje zadeve, v Sofijo, še bolj pa po izjavi sovjetske vlade z dne 3. marca 1941, ki pravi, da vodi prihod nemških čet v Bolgarijo k razširjenju vojnega področja in k zapletu Bolgarije v vojno, zaradi česar sovjetska vlada ne more bolgarski vladi nuditi nobene pomoči v izvajanju njene sedanje politike. Iz te izjave lahko sklepamo, da bi lahko bili resnični glasovi, ki so poudarjali, da je ZSSR ponujala Bolgariji pakt o medsebojni pomoči ali da je bila ZSSR vsaj živo zainteresirana na odločevanju Bolgarije in da ji je v tem smislu ponujala neko oporo. Kakšna naj bi bila ta opora, iz te izjave ni bilo mogoče videti. Ta izjava je zanimiva tudi zaradi tega, ker je že v drugo jasno potrdila (prvič ob pristopu Madžarske k trojnemu paktu), da med ZSSR in med Nemčijo ni nikakih razmejitev interesnega ozemlja, posebno pa ne na Balkanu, in da se torej Nemčija in ZSSR dobro zavedata, da more na evropskem jugovzhodu samo eden med njima zgraditi in zagotoviti trajen mir in trden red za »vse večne čase«. Da je ZSSR pokazala za Bolgarijo tako velik interes, je razumljivo iz njenih zgodovinskih in sodobnih perspektiv na Balkan, čeprav jih predstavlja taktično pogojena nevtralnost. Ugotoviti pa moramo, da ZSSR v tem svojem stremljenju ni uspela in to kljub temu, da je bila edina velika nevtralna država v tem sporu, to se pravi taka nevtralna država, ki bi bila sposobna Bolgariji zagotoviti njeno nevtralnost, kar je trdilo 15 bolgarskih opozicijskih poslancev v interpelaciji z dne 31. januarja 1941 v parlamentu. Zanimivo bi bilo raziskati vzroke, zakaj do tega ni prišlo. Najbrž sta bila dva, na eni strani bolgarska vlada ni bila niti psihološko niti sociološko dostopna za tako politično sodelovanje, na drugi strani pa se zdi, da so bili predlogi ZSSR preostri in da so spominjali preveč na postopek v baltskih deželah.

Kar se načina naslonitve Bolgarije na os tiče, moramo ugotoviti zelo spretno taktiko nemške diplomacije in bolgarske vlade. Odločitev za pristop k trojnemu paktu in o prihodu nemških čet v Bolgarijo je padla najbrž že zelo zgodaj, toda ker je bila opozicija v ljudstvu v začetku še zelo močna (govor Mušanova, prizadevanja nekaterih ostalih politikov in živa agitacija med ljudstvom), je bilo treba najprej izvesti nekaj šahovskih potez, med katerimi so bili odstop Bagrjanov in najbrž tudi bolgarsko-turška izjava. Bagrjanov je bil na eni strani poskusni balon za mednarodni svet, na drugi strani pa naj bi pred ljudstvom pokazal odločnost bolgarske vlade. Tudi za bolgarsko-turško izjavo lahko rečemo, da je bila izredno dobra psihološka priprava za pristop k trojnemu paktu. Takrat si je Saradžoglu sicer obetal, da imajo majhne stvari lahko velike posledice, toda v Sofiji so takoj govorili, da je s tem padla glavna ovira nemškemu pohodu in Grčijo in na Sredozemlje.

Posledica vsega tega je bila, da je dr. Filov 1. marca 1941 podpisal na Dunaju pristop k trojnemu paktu in da je nemška vojska nekaj ur pozneje vkorakala v Bolgarijo. S tem se je zaključila prva faza diplomatske ofenzive na Balkanu in začela druga.

J. Z.

OBRIS JAPONSKEGA IMPERIALIZMA

Problemi, ki predstavljajo tokrat — in ne prvič — jabolko spora med japonskim in ameriškim, oziroma anglosaškim imperializmom, so že stari in podobni neozdravljivi bolezni, ki včasih izgubi na svoji moči, ki pa se vedno spet povrača, dokler se lepega dne — morda kar nenadno — ne razvije v hud, nagel proces. Teh problemov, podobnih bolečim ranam, in to za obe strani, je več, toda vsi izhajajo iz istega vprašanja, iz istih vzrokov: iz dosledno se križajočih koristi anglo-ameriškega ter japonskega imperializma, ki najde/razen v bioloških in socialno ekonomskih pogojih posebno ugodna tla za bohoten razvoj zlasti še v neki čudni iracionalni politični potezi — ali recimo naravi — japonskega naroda.

Dobro je, če najprej nekoliko natančneje raziščemo omenjene iracionalne prvine japonskega imperializma, kajti prav te mu dajejo za evropske pojme nerazumljivo vitalnost, poleg skoro religiozne resnobe in poglobljenosti. Pred vsem jih ne smemo docela istiti s čudnim psihološkim, mesianistično navdahnjenim afektom vodilnega razreda, ki upravlja državo in ki se rekrutira iz nekdanjih plemičev in vojaške kaste samurajev. (Med japonskimi politiki najdemo nenavadno mnogo raznih baronov in princev. Kvečjemu bi mogli navesti za primer Ogrsko in Nemčijo z njenimi »junkjerji«.) Tipična primera japonskega vojaka in politika te kaste sta nekdanji zmagovalac izpred Port-Arturja maršal Nogi in sedanji ministrski predsednik princ Konoje. Znani nemški geopolitik dr. Karl Haushofer piše o tej značilni zunanjepolitično-iracionalni potezi japonskega naroda takole:

»... Čut na daljavo, malo da ne zmožnost slutenja za vse zunanje-politične nevarnosti, ki so ogražale nadaljnji obstoj legendarno in mistično zajetih življenjskih form; nekakšna metafizična ljubezenska skupnost ne le z osebno in domačnostno doživljenim svetom prednikov, ampak tudi z v njem zapopadenim državnim občestvom prednikov, nastalim iz vazalnih spremnih pohodov, ne pa ravno vojen; občutek povezanosti in smisel za skupnost, poln obveznosti in odgovornosti do oboževanih prednikov, katerih duhom je načeloval dedni cesar, bolj kot simbol kakor nosilec oblasti: ves ta dejansko religiozni državno-kulturni kompleks, ki ga more tujec komaj razumeti, se je izkazal kot najboljša dediščina, katero je moglo dati rušeče se drugo cesarstvo nastajajočemu tretjemu japonskemu cesarstvu pri njegovem vi-harnem, naglem vzponu do svetovne velesile.

Samo to razpoloženje ljudske duše — v mnogočem oprto na češčenje starosti sploh in pa na druge budistične in konfucijanične verske nauke — je omogočilo pravo zunanjepolitično krmarenje... Na Japonskem je še živelo v narodu tisto, kar skuša Mussolini oživeti v Italiji z velikim trudom in spretnostjo iz simbolov starega Rima...«

Toda resnično težišče japonskega imperializma je treba iskati v ekonomsko-socialnih razmerah Japonske. Ko je leta 1854. brodogje Združenih držav izsililo od Japonske, da je spet odprla svoje 200 let hermetično zaprte meje za vsako občevarje z inozemstvom (za izseljen-ce je veljala smrtna kazen in dostop v deželo je bil možen samo na enem mestu in to pod strogo kontrolo), je štela 30 milij. prebivalcev in bila še skoro popolnoma zapredena v svoje starodavne kulturne in socialne oblike, ki pa se jih je s čudovito spretnostjo in nenavadnim instinktom za razpoznavo bistvenega od nebistvenega otrsela, v kolikor so jo ovirale v njenem naglem razvoju v moderno industrijsko državo. Pri tem pa je znala izredno posrečeno prilagoditi svojo staro kulturo pridobitvam moderne tehnike. Ni pa znala spraviti v sklad socialno ekonomskih življenjskih oblik širokih mas svojega prebivalstva z naraščajočo industrializacijo in modernizacijo prometnih sred-

stev. Tako je danes pravi šolski vzgled gospodarsko in socialno neuravnovešene države. Produkcija njene velikanse industrije in kupna moč prebivalstva si nista v nikakem sorazmerju, zato je razumljiva histerična gonja za zunanjimi tržišči z vsemi spremljajočimi, tipično imperialističnimi pojavi vred (militaristično zavojevanje tržišč, dumping itd.).

Danes šteje Japonska brez kolonij 382.545 km² in nad 70 milij. prebivalcev, z gostoto 185 na 1 km², v čemer presega večino evropskih držav. Toda gostota prebivalstva je zelo neenakomerna. Tako so nekateri predeli zelo redko poseljeni (Hokkaido), dočim dosega gostota v nekaterih agrarnih predelih na jugu skoro 1000 prebivalcev na 1 km². Gostota v nekaterih najbolj industrijskih predelih v Evropi znaša komaj okrog 500. Šele ta primera nam dovoljno ponazorita strahotno prenaseljenost starih japonskih pokrajin, ki je niti toplo podnebje in intenzivno obdelovanje zemlje ne moreta izravnati. K temu pride še zelo neugodno sorazmerje med veliko in malo posestjo kakor povsod, kjer si je bivše fevdalno plemstvo znalo ohraniti vplivna mesta v državni upravi. Japonske kolonije merijo skoro 500.000 km² in štejejo nekaj nad 50 milijonov prebivalcev, tako da prideta povprečno 102 človeka na 1 km².

Poučno je primerjati japonske podatke v tem pogledu z angleškimi, ameriškimi in francoskimi.

	Matična zemlja v km ²	Prebivalcev	Relat. gost.	Kolonije v km ²	Prebivalcev	Relat. gost.
Japonska	382.545	70,000.000	185	298.830	31,000.000	102
Anglija	243.175	48,000.000	195	40,135.000	480,000.000	12
Amerika	7,839.081	130,000.000	16	2,168.000	17,000.000	8
Francija	550.986	42,000.000	76	11,832.000	67,000.000	6

V primerjavi z angleškimi, ameriškimi in francoskimi kolonijami so torej japonske že mnogo prenaseljene, vsekakor pa ne nudijo več dosti prostora japonskemu prebivalstvu, ki je prisiljeno na izseljevanje. Res je, da ima Japonska dejansko v oblasti še Mandžurijo, ki meri skoro poldrug milijon kvadratnih kilometrov s 55 milijoni prebivalcev, ne glede na osvojitve na Kitajskem, toda te zavojeване pokrajine predstavljajo samo trg za izdelke japonske industrije, v kolikor so jih na ta ali oni način prisiljene kupovati, in dobavitelje surovin, ne prihajajo pa v poštev kot ozemlja za japonsko kolonizacijo, deloma zaradi kitajske prenaseljenosti, deloma zaradi podnebnih razmer (Mandžurija), ki ne prija izrazito južnjaškemu japonskemu plemenu. Vsekakor pa so se japonske oblasti prizadevale, da privabijo v Mandžurijo čim več japonskih naselnikov — že iz strateških razlogov — in jim nudijo pri tem velike ugodnosti, toda z malim uspehom. Na razpolago so mi številke o stanju japonske agrarne kolonizacije v Mandžuriji za leto 1958. Takrat je obstajalo na mandžurskem ozemlju 47 čisto japonskih vasi, v katerih je živelo nekaj nad 10.000 japonskih kmetijskih družin. Ta številka se je od takrat najbrž nekoliko povečala, bistveno pa stanja ni izpremenila. Nekaj več Japoncev se je po vsej priliki naselilo na zapuščenih posestvih kitajskih kmetov, ki so zbežali pred japonsko okupacijo iz obmorskih kitajskih pokrajin, vendar njihovo število ne bo presegalo 100.000 do 200.000, kar predstavlja komaj 10% letnega naravnega prirastka japonskega naroda.

Omenil sem že, da vkljub prenaseljenosti Japonske ležijo še znotraj njenih mej pokrajine, ki so naravnost izredno redko poseljene tudi za evropske pojme. To je na primer veliki severni japonski otok Hokkaido, ki meri okrog 70.000 km², ima pa samo 2 milijona prebivalcev, tako da ne pride niti 30 ljudi na 1 km². Podnebje je približno takšno kakor v Srednji Evropi, torej nordijsko, in to je krivo, da je gostota prebivalstva tako majhna. Japonci so izrazito južnjaški narod, ki slabo prenaša ostro podnebje, in kot agrarni kolonizatorji se obnesejo samo tam, kjer jim podnebje dovoljuje gojiti domače poljedelske kulture: riž, čaj in bambus. Znani so uspehi njihove agrarne kolonizacije v toplem podnebju Havajev, Kalifornije in Brazilije.

Prenaseljenost japonskega otočja je tem bolj občutna, ker je rodnost japonskega naroda v nasprotju z večino evropskih narodov še vedno zelo velika. Stevilka rodnosti se še zelo stanovitno giblje okrog 30, kar pomeni, da se prebivalstvo Japonske pomnoži vsako leto za okrog dva milijona. Med velesilami ima večji naravni prirastek samo še Sovjetska zveza. Iz teh bioloških pogojev črpa japonski imperializem vedno novih moči in pa neko moralno upravičenost, zlasti nasproti anglosaškima kolonialnima silama.

Razen prenaseljenosti in velike biološke sile japonskega ljudstva ustvarja japonski imperializem med stvarnimi vzroki tudi veliko pomanjkanje surovin, kar je zlasti boleče spričo izredno močno razvite industrije, ki je nastala posebno v letih zadnje svetovne vojne, ko je Japonska izrabila odsotnost Nemčije, pa tudi Anglije in Združenih držav na svetovnih tržiščih. Predvsem ji manjka železa, katerega je do sedaj dobivala v glavnem iz Združenih držav. Nič na boljšem, prej na slabšem, je tudi, kar se tiče drugih važnih in za moderno industrijo in vojaško velesilo neogibno potrebnih surovin, zlasti če jo primerjamo z njenima tekmečema v Tihem oceanu, U. S. A. in Anglijo.

Japonska z Mandžurijo vred proizvaja na primer sedemkrat manj premoga kakor U. S. A. in petkrat manj kakor Velika Britanija, v celem torej samo 5% svetovne proizvodnje. Še na slabšem je glede na petrolej. Dočim sama na svojem ozemlju in na ozemljih, ki so neposredno pod njeno kontrolo, nima nikakih pomembnejših virov, kontrolirajo U. S. A. 30%, Anglija celo 50% vse svetovne petrolejske proizvodnje.

To so poleg prej omenjenih psiholoških momentov glavni vzroki japonskega imperializma, ki je povrh še dedno obremenjen z izrazitim občutkom manjvrednosti nasproti evropsko-amerškemu svetu in to vkljub vsem dosedanjim japonskim uspehom. Iz tega v veliki meri izvira tudi tista naravnost bolesta želja po uveljavljanju in nadvladi, ki jih od časa do časa požene v obupno tvegane zunanje politične avanture, ki pa so se doslej še skoro vse srečno iztekle. V tem so bili najbrž za vzgled svojim sedanjim evropskim političnim partnerjem. Ti lahki uspehi so jih najbrž tudi zapeljali v sedanjo vojno s Kitajsko. Ena izmed važnih komponent japonskega imperialističnega dinamizma pa je tudi notranjepolitični položaj v državi. Poudarjanje imperializma služi namreč tudi kot ventil za sproščanje napetosti, ki jo povzročajo kričeče socialne in ekonomske razmere ljudskih mas v notranjosti.

To sta stvarnost in vsebina japonskega imperializma, ki meče grozečo senco na postojanke, ki jih zavzemata na obrežjih in otokih Tihega oceana njegova glavna nasprotnika Anglija in Združene države.

Ce je Japonska »ljudstvo brez prostorov«, je pa dejansko obdana na treh straneh od velikanskih »prostorov brez ljudstev«, ki naravnost vpijejo po naseljencih. Če odštejemo ruske pokrajine na severozahodu, ki zaradi svojega nordijskega značaja ne prijaajo japonskim naseljenjem, nam ostane še vedno Avstralija, nadalje Nizozemska Indija,

Južna Amerika, Filipini, pa tudi Kanada in tihomorske dežele Združenih držav. Kanada je važna za Japonce predvsem tudi zaradi svojih velikih ležišč važnih rudnin, toda vsa ostala ozemlja predstavljajo tudi v klimatskih ozirih naravnost odlične terene za japonsko agrarno kolonizacijo. Razmerje prenaseljene Japonske in ostalih v poštev prihajajočih ozemelj na robovih Tihega oceana pokaže naslednja razpredelnica:

Površina in relativna gostota Japonske in obdajajočih jo celin in ozemelj

	Japonska	Niz. Indija	Avstralija	Juž. Amerika	U. S. A.	Kanada	Filipini
Površina v km	382.545	1.900.000	8.178.373	18.368.000	10.185.000	9.275.000	296.296
Rel. gostota	185	35	1	4,8	13	1,2	48

Toda vsa tukaj naštetá ozemlja so že daljšo dobo skoro popolnoma zaprta pred japonskimi izseljenci. Tem silnejša je zato želja Japonske, da si s silo odpre zapahnjena vrata.

Ta ozemlja so nadalje ogromen rezervoar vseh važnih surovin in rudnin, ki jih potrebuje moderna industrijska velesila, tako petroleja (Nizozemska Indija, Kalifornija, Južna Amerika), kavčuka (Brazilija, Borneo, Nizozemska Indija), premoga (Borneo, Kanada, Avstralija), kovin (Kanada, Avstralija, Nizozemska Indija), zlata (Kanada, Avstralija) itd. Torej vsega, česar Japonska neogibno potrebuje, da vzdrži na svojih postojankah kot svetovna velesila. Toda pot do vsega tega ji je zaprta, angleški imperializem ljubosumno varuje izvore svoje moči in bogastva, tako na Kitajskem, kjer ima vloženi 2—3 milijarde funtov v industriji in trgovini, kakor v Avstraliji in Južni Ameriki. Na drugi strani pa križa japonske račune ameriški imperializem, podprt od neizmerne finančne moči ameriškega velekapitala.

In dočim večina prebivalstva japonskega otočja, pa tudi Anglije in Amerike, strada ob hrani, ki ne vsebuje zadosti maščobe in vitaminov, in se spreminjajo obsežne pokrajine v Ameriki in Avstraliji v peščene puščave, ker ni ljudi, ki bi jih z ljubeznijo obdelovali in kultivirali, razdirajo pravo svobodo in srečo lastnih in tujih narodov.

Francè Jeza.

KNJIŽEVNE OCENE

Joža Lovrenčič, Sholar iz Trente. Ep iz XVI. stoletja. 1939. Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani.

Začetki tega dela, ki je zdaj izšlo v posebni knjigi, segajo v zasnutkih in celo izdelanih celih odlomkih precej daleč nazaj. Srečujemo jih na straneh XXVI. letnika Doma in sveta (1913), nato že kolikor toliko sklenjeno v vojnem letniku »Mentorja« (1915—1916), in sicer (v številkah 3—12) pod naslovom »Trentarski študent«. Popovno je povzel Lovrenčič isto snov v deloma predelani in predvsem razširjeni obliki, a zopet samo v fragmentih, v »Domu in svetu« 1921 in dodal v sledečem letniku še kot drugi del Kroniko Trente. A tudi kasneje tega motiva ni izpustil iz oči, pričujoče delo se zdi kakor njegova mladostna ljubezen, dokler se ni razvilo in narastlo v knjigo, ki je potemtakem Lovrenčičevo življenjsko delo.

Spominjam se, kako sem tista prva povojna leta prebiral Lovrenčičevo liriko, predvsem njegovo »Deveto deželo«, ki je bila takrat najbrž še za marsikaterega slovenskega študenta mojih let pravo odkritje. Podobno je bilo naše razmerje tudi do te pripovedne pesnitve, ki se je uveljavila kljub nekaki motni odmaknjenosti in motivni ne navadnosti ravno s svojo novostjo v dikiiji in z liričnim vzgonom; ta je namreč predornost in plastičnost pesmi prej povečeval kakor pa ga slabil. Pri vsem tem nikakor ni bilo majhnega pomena tudi znatno, občutno menjavanje ritma in dolžin pri vrsticah, oziroma kiticah, s katerimi se dobro prilagaja snovi in občutju.

Menda se je od takrat že marsikaj močno spremenilo tudi v literarnem gledanju, ne samo v času in nas samih. Močno sem prepričan, da današnji študent nima od tistih prvih konceptov Trentarskega sholarja takega odnosa, kakor smo ga imeli mi takrat. Poleg tega pa so se zdaj, ko imamo popolno delo pred seboj, pokazale njegove številne, težke in bistvene pomanjkljivosti. Prav zato pa, mislim, je treba resno obžalovati, da se niso pred končnim izidom temeljito pregledala gradbeno, jezikovno ali stilistično šibka mesta, ker bi na ta način delo prav gotovo pridobilo.

Najprej naj pri tem ocenjevanju izvzamem vrsto krasnih, naravnost močnih liričnih mest v zvezi z motivom o Jelvici in celo nekaj sholarskih popevk je gotovo imena vrednih. Naravnost hudo mi je bilo zanje. Med te se uvrščajo tudi nekateri krajši deli predvsem iz začetka pesnitve, ki pa so ali v celoti narodni ali pa po narodno zapeti. Iz njih je prestopil Lovrenčič v čisto drug svet, za katerega se mora reči, da mu ni bil do bistva kos, v epiko, ki smo je zelo potrebni, ki pa je, kakor vse kaže, še dolgo ne bomo imeli.

Mislim, da je ena prvih napak ta, da je avtor pojmoval znano epsko »širino« kot epsko dolžino. Ne bom našteval posameznih mest; da je končna oblika pesnitve bila močno razširjena (ne dopolnjena!), se vidi že iz tega, da je narastla približno za četrtno do tretjino celote prejšnjih delcev. In kakor rečeno, pri tem ni šlo, vsaj v glavnem ne, za bistvene novosti in interpolacije, temveč za neko hlastno težnjo po obširnejšem pripovedovanju, marsikje kar razvlačevanju. Res je namreč, da s tem tista razširjena mesta skoro nikjer niso postala jasnejša ali morda krepkeje podčrtana, nasprotno so mnogokje zvozenela, postala papirnata in kakor v zadregi klepetava. Mislim, da je glavna napaka, kolikor se tiče temeljne gradbe dela, ravno v tej točki. Klasični »nonnum prematur ad annum« se je pri Trentarju sprevrgel v tem smislu, da se je razlezel v občutno nekritično širino. S tem avtor ni napravil preglednosti in »epičnosti« svojega epa prav nikake usluge. Sploh se vidi, da je delo v posameznih nepovezanih

odlomkih mnogo boljše, bolj sveže in močnejše kakor pa kot sklenjena celota, ki ji manjka stroge povezanosti, gradbene jasnosti in konstruktivne pretehtanosti, recimo zavestne obvladanosti. Ista liričnost, ki je tam priporočala, je tukaj v kvar.

Močno napeta je tudi osnovna teza, izražena, čeprav po ovinku, v samem komentarju, da je namreč zgodba o trentarskem sholarju nekak slovenski faustovski motiv. Zgodba je tako preprosta, v svoji neizdelanosti tako domača, skromna in neproblematična, da sta lik in malenkostni razvoj sholarja prav tako malo v sorodu z vsemi faustovskimi naturami kakor je tudi hudič, ki se mu je zapisal študent, čisto naša slovenska korenina. S tem seveda nočem reči, da naš narodni krog ne bi zmožl faustovske problematike, temveč samo, da je Lovrenčič v Sholarju niti nakazal ni, kaj šele podal. Faustovstvo bi bilo nesmiselno gledati v njegovem razmerju do konkretnega Mefistofela, marveč je to tisto veliko reševanje najglobljih človeških vprašanj, boj za rešitev osebnosti, ko sega do zadnjih meja padca in dviga. O tem seveda v temle delu ni niti sledu. Našemu »Faustu« gre pri pogodbi samo za borno življenje in celo za — denar. Neheroično in zato tudi neepsko je končno dejanje, ko rešitve prav za prav ne prinese notranje izčiščenje in znajdenje nosilca, temveč (čisto v duhu naše tradicije) materina smrt.

Mislim, da je tudi označba »ep« za to pesniško delo zelo evfemiistična. Kakor sem že rekel, je snov zelo neznatna, borna in neheroična. Prepričan sem tudi, da miselno ne gre prav dobro v 16. vek z njegovimi humanističnimi atributi; ves dostikrat obsežen latinski aparat, ki je sam na sebi marsikje prav dober, ne more pričarati tega vtisa sodobnosti. Zdi se, da brez dvoma skrben študij virov in obvladanje številnih podrobnosti nista imela polnega uspeha. Če hočem biti odkrit, se mi je zdel odlomek o najdbi devinskega rokopisa če že ne samo šolsko poučen, pa vsaj ne nujen, samo slučajan in nekam privlečen. Tudi sicer je zunanja zgradba v celoti preohlapna, da bi mogla napraviti močan vtis, ne glede na to, da so nekatera mesta (recimo v ječi v Benetkah, dalje »Proti domu« in še kakšno drugo) tako neprijemljiva, da ti ostanejo še po komentarju nezadostno plastična. Dvojni svet, Trenta in Furlanija, sta podani tako ločeno in razdvojeno, da se niti kot nasprotje ne dopolnjujeta, temveč prej izključujeta. V tem smislu sploh manjka enotne notranje napetosti, ki bi dajala stalen vzgon.

Dotaknil sem se že skoro dikcije in ritma, prav za prav vse tiste estetike verza, zaradi česar se mu reče pesem. Ker sem že omenil čisto liriko, naj povem zdaj o pripovednih mestih to, da so marsikje prav dobra tudi v verzu. Ko pa pregledaš celoto in ugotoviš veliko neenakost v vrednosti ali, dejal bi, nekako estetsko nezanesljivost, te obide neprijeten dvom, ali niso tudi tista, recimo, lepa mesta samo plod neke spretnosti, gladkosti izražanja, morda dobre verzifikatorske vaje. Tega vtisa se je tem težje rešiti, ko se spet na drugih mestih pokaže občutno, deloma kar žaljivo pomanjkanje čuta za muziko jezika, tona in posamezne besede. Čeprav so dolžine vrstic v okviru istih poglavij izravnane, še vedno tu in tam na lepem zašepa kak verz, se skregata dve heterogeni rimi (n. pr. str. 54. prišle — zvezde, enkrat — pomlad, stran — sanj), na lepem naletiš sredi dobrega, motivu primerne jezika na vsakdanje, prav časnikarske izraze brez vsakega estetskega občutja (kakor na str. 105. »To so zanimiva dejstva...«) Ali pa jezikovni in fonetski regionalizmi, ki samo posebi lahko pomenijo prav stilno poživitev, ki pa so nasilno rabljeni in zato neprijetni, pa tudi nepotrebni, ker motijo, namesto da bi dajali krajevno barvo. Ali pa se sredi kritice ali celo sredi vrstice prekopicne ritem in ti polkvari vsakršen užitek! Resnično, na zelo mnogih mestih instinktivno občutiš,

kakšna klasična epika ne sme biti in se vznemirjeno vprašuješ, kako je mogel napraviti verz isti pesnik, ki je bil nekaj vrstic više ali niže tvorec čisto lepega, pesniško občutenega jezika. Še nekaj! Z obžalovanjem sem na podlagi primerjanja s prejšnjimi teksti ugotovil, da niti spremembe drobnejših mest niso vedno popravile prejšnjih okornosti in papirnatega stihotvorstva, temveč so ga tu in tam celo povečale. Po moje je pojmovanje epike in epičnega tukaj v temeljih, tako rekoč v zasnovi zgrešeno; hočem reči, da mora biti dobra epika kljub vsej širini in lagodnosti podajanja vendarle vlita, odtehtana v izrazu in slogu, do skrajnosti lapidarna. Ali pa ni epika, temveč njen falzifikat.

Ko sem zaprl to skromno opremljeno knjigo, sem imel nekoliko grenak občutek; prvič kaže močno oslabeledost avtorjeve tvorne sile, ki se morda preveč razdaje (ter se zaradi tega drži pokonci predvsem še z nekako frapantno vajenostjo in virtuoznostjo); drugič pa s Sholarjem iz Trente nismo dobili epa, ki bi nam vsaj dobro predstavil motiv in dobo. Gotovo trideset let dela je bilo kljub vsej pridnosti, pripravi in številnim predelavam v glavnem zaradi pomanjkljive samosodbe brez razveseljivega plodu.

Mirko Avsenak.

Miran Jarc, *Lirika*. Ljubljana 1940.

Miran Jarc, ki je vojnemu rodu našel močan izraz v svoji ekspresionistični pesmi, se s to zbirko že drugič vrača v sedanost in skuša ujeti korak življenja, ki nevzdržno hiti naprej. Sicer pa je to kar splošno, da naši ekspresionisti presajajo svoje pesmi iz preteklosti v sedanost ali pa se hočejo tudi v stilu, vsaj zunanje, prilagoditi današnjosti.

Ta prehod iz mrtvega v živi svet je v pričujoči zbirki nakazan precej s prvo pesmijo kot prehod iz mladosti v zrelost, s filozofskimi izrazi: iz subjektivnosti v objektivnost. Ves prvi del *Lirike* govori o boju med tema dvema svetovoma. Na eni strani je bolesten Narcis, človek, ki ne more priti iz samega sebe, ki mu je tudi narava le njegov lastni odsev, ki ne more priti v stik z življenjem, ker je ujet v začarani krog svojih blodenj, na drugi zakonski mož, ki je preko žene »zrastel z občestvom zenoten«, se vrača v časnost, k zemlji, k prednikom, ki spet ljubi sonce in igro neba in zemlje, mož, ki je v »srecu sveta«. Od pesmi do pesmi se ta novi, življenjski človek poslavlja od nekdanjih blodenj in si ponavlja gesla o združenju z vsemi stvarmi, o topli sredini veselja, o zdravju in veri v življenje, o kapljah v morju veka in o čarnem krogu časa. Zadnja pesem z značilnim, morebiti malo posmehljivim naslovom *Idila* je izraz popolnega preloma med obema svetovoma in z drugim delom zbirke smo že sredi aktualnega življenja.

To izvenosebno stvarnost predstavljajo narod, strahote časa in pesniško poslanstvo. Slovenski problem je zagrabil Jarc kot boj med zastrupljajočo zavestjo suženjske preteklosti in med silno voljo za življenje. Ta volja v pesmi zmaga in optimistična delavnost se že junško bojuje z bodočnostjo. Slovenske pesmi so res nekam stvarne, celo neosebne in mrzle, zato ker jih je narekovala misel. Toliko več čustva pa je v »časnih« pesmih, iz katerih poje spoznanje, da prestop iz brezčasa v čas še ni človekova rešitev, da se prav z njim začenja zadnji boj za pomen življenja. Prepustiti se toku blazne sedanosti bi ne bilo dosledno, dvigniti se iz časa kot zanikovalec in kronist bi bilo skoraj isto ko vrniti se v samega sebe. Poti nazaj ni, naprej je samo obup. V tem obupu ostane še zavest pesniškega poslanstva: še tako bridka spoznavanja v pesniku ne smejo zamoriti najbolj otročjih sanj.

Razvoj človeka, ki ga moremo zasledovati v teh pesmih, je zelo zanimiv in značilen. Samo eno stvar je treba razumeti: tista življenjska središčnost, tisti prelom iz subjektivnega v objektivni svet, vse tisto

je hotenje in ne resnica. Morebiti je to naravni mik časovnih gesel; gotovo je, da so v Jarčevi pesmi ostala nespremenjena, taka, tudi dobesedno skoraj taka, kakor jih je prejel od današnjih literatov, in da je resnično osebno toplo v njegovi pesmi ravno tisto, kar s svojo mislijo zavrača. Zadenejo te — torej so iskreni — verzi, ki pojejo o boju za resnično življenje (In v vsakim letom...) ali ki jih je narekoval obup nad sedanjostjo. Miselne konstrukcije, večkrat zelo lepe, toda še vedno konstrukcije pa so večinoma »stvarne« pesmi; pri njih imaš vtis, da hočejo dohiti modo. To dokazuje tudi tehnika; sonet in druge metrične sheme, ki bi jih mogel izvesti skoraj iz enega samega obrazca, so povzeti od danes splošno rabljene tehnike. Pesnik jih še preustvaril ni, nič osebnega ni v teh enoličnih sonetih z beraskimi rimami, ki včasih celo posiljujejo izraz. To je obleka časa, kakor je obleka časa vrsta besed o enotnosti z občestvom. Pa ne da bi bile laž, volja so in resen zagon moža. Toda volja ni pesem.

Jarč je človek na prehodu, zato ne more peti o novem svetu. Njegovo navdihnjenje je doživetje zloma med sanjami in resnico, med stari in novimi; njegova beseda se iz te bolečine nastanjanja ni izvila, resnična je le, kadar poje o njej. In v Liriki je dosti takih resničnih pesmi. Ne moreš reči, da so vse druge, da so Slovenski soneti na primer kupi praznih besed; razumski patos je v njih včasih zelo močan in prepričljiv, toda zunanji, tako da je njegove moči kmalu konec.

Jarčeva Lirika je izraz notranje razdvojenosti v človeku in morebiti tudi v delu rodu, ki se je danes vsaj v literaturi že umaknil mlajšim. Bog ve, ali izzveneva brez odmeva ali pa ji bo dana bolečina in radost, »v stoterih dušah stokrat zaživeti«?

Janez Remic.

Milena Mohoričeva, Korenove Saše učna doba. 1940. Ženska založba Belo-modra knjižnica v Ljubljani. Strani 282.

Naše ženske so se začele živahno gibati. Obljubljajo nam celo vrsto del in zadnjič smo celo brali, kako je neka pisateljica izzivala moške, češ da se bodo morali v kratkem pošteno potruditi, da jih bodo dohiti. Res je, da je bilo to izzivanje šala, res pa je tudi, da mimo nekaterih del ženske roke ne bo mogoče iti brez besede.

Za povest, ki jo je napisala Milena Mohoričeva, to gotovo velja. Zakaj snov, ki jo zajema, je zanimiva in sodobna, pisana je tudi tako, da jo bereš gladko, da jo prav za prav nekam prehitro končaš. Pisateljica je v nji prikazala pot samostojnega dekleta iz naše meščanske družbe, ki je po večini še zmerom nekaj zvezana z učezelo, od koder izvira. Študentka Saša preskuša čas mladostne verske svetobeznosti, v katero jo je vrgla bojazen, bije boje z občutkom manjvrednosti, katerega ji vtepajo na dekliskem zavodu, in začenja spoznavati zapletenosti družinskega in družabnega življenja. V oporo ji je pri tem oče, ki se je čisto odtujil neprivlačni materi in išče zadoščenja pri operni pevki Mariji. Druga opora ji je fant, tehnik Janez, ki jo spravi z življenjem, za katero deluje v revolucionarni organizaciji. Ko ji Janeza za pet let zapro in ji umre oče, se odloči za učiteljski poklic, v katerem se misli posvetiti ljudstvu in na ta način počakati fanta. Pri tem seveda doleti službena premestitev, a v delu najde vendarle mnogo utehe, tako da ji je težko, ko mora k Janezu, da bo z njim pripravljala lepšo podobo sveta.

Ze ta nakazana vsebina pove, da je v knjigi dotaknjena lepa vrsta dames žgočih zadev. Dotika se ravnanja z dekleti na šoli, osamelosti meščanske žene, ki hoče nekaj tudi zase ali ki se zgublja brez cilja v dolgočasju. Dotika se spolne vzgoje, ki dosega, da »grešni« spolni nagoni tako krivijo mlada leta. Dotika se gospodarske odvisnosti mladih, ki ne dopuščajo, da bi se izziveli v zdravem zakonu. Srečaš se z revščino predmestja in viničarjev in z zanemarjenostjo šolskih otrok

ter s kopo nalog, ki se pri tem pogledu vsiljujejo. Kako blizu so nam zgodbe mladostnega idealizma, ki ga oblasti plačujejo z zapori in spricho katerega človek premišljuje, kako drugače bo včasih svet sodil o njih, čeprav se utegne zgoditi, da bodo mnogi teh mučenikov tudi razočarani spricho sadov svojega dela. Poleg takih revolucionarnih idealistov, ki jih tisti, ki tlačijo skoraj vsak klic po premembi današnjega sveta, večkrat res naravnost tirajo v sovraštvo in cinizem, imamo vsak čas oprava k ljudmi kakor Saša, ki so navezani nanje z ljubeznijo in vero, ki terja žrtev.

Perečih vprašanj torej zajema obilo in če se že človeku zdi, da se pri njih ni dolgo mudil, ampak knjigo kljub njim nekam hitro prebral, se na koncu vendarle zamisli. Takrat mora priznati, da je že zaradi tega delo vredno upoštevanja. Resnica je sicer, da je zadetih kar preveč zgočih vprašanj, zastran česar so nekatera samo nakazana. Ali v nekem oziru je bolje, da se pisateljica ni spustila predaleč vanje, zakaj sicer bi si bila nadela pretežno nalogo in vprašanje je, če bi ji bila kos. Saj bi še temu, kar je vzela za svoje glavno obravnavanje, lahko očitali več pomanjkljivosti. Ali reči je treba, da je znala tam, kjer bi se zdelo pripovedovanje že nekoliko šibko ali naivno, kmalu ustaviti. To omejevanje je modro ravnanje.

Pripovedovanje se giblje resda blizu meje ploskega, shematičnega, a teče brez večje spotike. Še najmanj naravni so pogovori, zlasti na domu feministke Ane, pa tudi med Sašo, očetom in Janezom. Največjo plastičnost pa doseže delo, ko opisuje življenje na deželi v Slovenskih goricah, ko je zaradi živosti posrečeno vpletene celo nekaj folklore. Tu zaživi narava okoli človeka in posamezni značaji pridejo res nazorno na dan. Tukaj je znala pisateljica zadeti nekaj takih resnično značilnih črt, spricho katerih šele oseba zaživi, in ker gre za nekatera tenkočutna opazovanja, je lahko z njimi zadovoljna.

Najmanj na tleh je videti pevka Marija, nekoliko bolje je z Janezom in s Sašinih očetom. Precej živo in mislim da najbolj zanimivo pa je prikazana njena mati Margareta. Z njo je označena vrsta žen in njihovih samotnih usod. Pisateljica je vrgla tu pa tam nekaj zadetih pogledov nanjo in v njih zaživi ta žena, ki se je že na zunaj toliko zanemarija, da mora zgubiti boj z negovano tekmovalko. Njena zunanost pa je odsev neprožne notranjosti fanatične ženske, ki občuti nekak blazen užitek, ker bo žrtvovala Bogu otroka, ki pa je na drugi strani v verskih stvareh prava materialistka. Zakaj dekle bi dala v samostan le, če ostane stara devica, kar se tiče ljudstva, pa je mnenja, da ga je treba strahovati. To da je edino, kar pri njih zaleže. Delo za narod ji je romantika. Kot »poštena« ženska seveda zaničuje ljudi, ki prihajajo z današnjimi oblastmi navzkriž, ker ji veljajo za razbojnike. Čutiš pa tudi njen notranji boj in to ti jo približa.

Saša sama se mi zdi bolj pomanjkljivo orisana. Človeka bi zanimal na primer njen verski razvoj. Sprva kar v samostan, češ da je pehanje za življenje nečimrnost, čez nekaj let pa vrže služkinji Micki, ti lepi duši, v obraz: »Jaz v tvojega boga ne verjamem več.« Ta razvoj bi zanimal, ker je gotovo značilen za celo vrsto pozitivistov. Rekel bi, da v njeni mladostni verski zanesenosti ni bilo glavno iskanje življenjske naloge. Roditi se je morala iz občutka nebogljenosti spricho zadnjih reči. Kako, da se je ta občutek skoraj čisto izpuhtel? Sašin oče to nebogljenost znova občuti, ali hoče jo premagati s panteistično hvaležnim uživanjem sadov življenja. Ob njegovi smrti se skuša tudi Saša spraviti z mislijo, da je človek le del narave, pa ji ne gre čisto, da bi za njim ne ostalo drugo kakor spreminjajoča se snov. Drugače pa jo odrešuje misel, da si je našla življenjski namen v delu za druge. Če je bila njena zgodnja misel res tako iskrena in močna, potem se

mi zdi, da se pozneje s to novo ni moglo tako umiriti, kakor bi se iz dela zdelo. To pravim zato, ker menim, da je človek, ki je kdaj resnično začutil povezanost z Bogom, tudi tedaj, ko so nekaj tesne vezi popustile, prav v svojem dnu nekoliko zadržan spričo lepih načel o delu za druge. Saj je tudi on zanje, pa s tisto patetiko ko racionalistični pozitivisti jih najbrž ne bo poudarjal, ali pa bo kdaj občutil, da se človek z njimi tudi malo slepi. Zakaj prvo je vendar iskanje osebnih sreče, o kateri pa ve, da je v kakršnem koli delu in tudi družabnem redu samo do neke mere uresničljiva.

Kakor v to stran, je premalo posvetila tudi v tista leta, ki jih je dekle pričakalo v misli na fanta. Samo delo za šolo in za ljudstvo je ni moglo docela prevzeti. Tako zdravo dekle je moralo kdaj doživeti hujše notranje spopade, kakor so šibko nakazani v delu. Eden izmed njih se prelije v pesmico, kar vtis medlosti le poveča, zakaj v takem umirjeno oblikovanem liričnem izlivu vihar osamljenega dekleta še bolj uplahne. Povrhu imaš še drugače priliko, da se ob njem spotakneš.

Knjiga pravi, da je povest iz življenja slovenske učiteljice. Saša pa je učiteljica šele ob koncu in še to nekam začasno, dokler je ne pokliče fant k sebi. Morda bi videli v tem še eno načeto vprašanje — žena in služba. Čeprav ni razpredeno in se zdi, da je Saša samo po naključju postala učiteljica in to svoje gostovanje čez nekaj let končala s poroko, je, mislim, vendar zelo značilno, da je prav tako rešeno.

Bolj ko Sašin oče, ki je res premalo izrisan, bi me zanimala feministka Ana, ki tukaj samo govori, pa ne zaživi. Kakšen je v nji človek, ki se mora skrivati za njenimi predavanji?

Zelo sta me motili zelena in rumena stranka, ki se tretja v ne posebno dobro izmišljeni Semanji vasi, kjer služi Saša. Ž njih nedolžnostjo je odbita žgoča ost naše stvarnosti. Saj ni treba, da bi bili imenovani z vsakdanjim imenom, pa bi vedeli, kje smo. Tako pa se zdi le previdno izogibanje kakor »zaklonišče, ki ga ni lepo imenovati«, kjer se je pisateljica pokazala le preveč olikano.

Omenim še oblikovno nerodne začetke poglavij: Janez piše Saši. Gospa Marija piše Saši. Drugače, kakor sem dejal, ni posebnih kamnov spotike.

Janez Jalen, Previsi. 1940. Založila Naša knjiga. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. Strani 239.

Jalnovo ime je dovolj znano. Pisatelj sicer ni tako pomemben, kakor bi nekateri hoteli, nekaj svojega in včasih še dovolj prijetnega pa je le znal pokazati. Človek bi ga postavil v vrsto za Finžgarjem, seveda lepo število korakov zadaj. Oba se v spisih izdajata, da sta duhovnika, ki sta v svoji službi utegnila še bolj natančno spoznati našo deželo. Izdajata se zlasti z moralno zasukanim razpletom zgodbe. Finžgar je seveda veliko bolj prost, pa tudi pri Jalnu naletiš na kraje, ki kažejo, da zna življenje razumevati široko in naravno. Na splošno pa je Jalnov realizem bolj razredčen, življenje je rado idealizirano, nekam idilično, večkrat že naivno. To se pravi, da te včasih potegne s svežostjo, posebno v naravnih opisih, na priliko v planinah, zraven pa kmalu čutiš, da je v njegovem pisanju premalo resnične krvi. Tisti njegovi številni kmečki izrazi in načini včasih oživljajo, včasih pa so malo več ko zunanost in artizem.

Previsi niso posebna pridobitev. Svet, ki ga obravnavajo te zgodbe, bi sicer človeka zanimal. To je namreč svet revnih Bohincev in Gorenjcev izpod Begunjščice ter Barjanov in njihovih poplavnih nadlog. Potem so tu še splošne stiske in gospodarske krize po prejšnji svetovni vojni. Preprosti ljudje modrujejo in povedo kdaj kaj teht-

nega, na primer o bojih naših Janezov, ki da so se v prejšnjem stoletju bojevali za svojo zemljo. Ugotavljajo, da »bogatinci peljejo svet«. Pravijo še: »V gorah in ob morju je siromaku težko. Ko bi vsi skupaj držali, oni ob morju in mi v gorah —«. Pa se ustavi. Ne samo to. Ob drugi priliki se celo znašajo nad prekletimi boljševeki, ki da so zmedli Rusijo, da ni mogla za nas zastaviti besede, ko smo si postavljali svojo politično zgradbo. Kolikor se torej pisatelj spušča v družabno politične misli, ni videti velike razvitosti.

Ce bi gledali na oblikovalno stran zgodb, te nekd vendarle ganejo. Vzemimo trdo iskanje prepovedanega kruha v prelepi, čisti gorski naravi ali preprosto, po načinu legend anekdotično, pri vrhu dotaknjena, brez poglobitve, s čimer mora bralca samo razjeziti, ker ga omalovažuje. Na splošno je to blago šibko, včasih zelo šibko. Človek pri njem misli, koliko dobrih stvari bo moralo še dobršen čas čakati, da jih bo mogoče izdati v knjigi. Tu pa ti morejo iziti v zavidljivi opravi sila preproste zgledne zgodbe, ki bi bile recimo za koledar, več pa gotovo ne. Sicer se spotikaš tudi v bolj izdelanih zgodbah ob nacionalno sentimentalnost in pregledstvo, ki ga čutiš v podajanju zgodovinske snovi, v navajanju, v togem, afektiranem pripovedovanju in govorjenju. Drugod se čudiš, da so pri pisatelju, ki že nekaj velja, mogoči tako naivni samogovori, s katerimi naj bi bila napravljena vez s preteklim, ter podobne tehnične nerodnosti. To pa še od daleč miso taki grehi, kakor je dejstvo, da je bila spoznana za vredno natiska cela vrsta zglednih zgodb, ki so včasih res že prehudo preproste, pa najsi bi hotele veljati za sodobne, ker se v njih smučajo.

Lino Legiša.

Štefa Strojnikova, Jastreb kroži. Roman. Ljubljana 1940. Založila Nova založba.

Knjigo, ki seveda ni roman, temveč čisto skromna in niti ne preveč na široko izdelana povest, sem bral od vsega početka tako, da nisem jemal previsokega merila. In tako je bilo še dokaj dobro zame in za avtorico. Razočaranja nisem mogel doživeti, nasprotno sem presodil, da je na nekaj mestih delo pisano z relativno jasnostjo, celo nekako prepričevalnostjo, tudi z neko mero jezikovne in slogovne gladkosti, skoro nekakšne kulture v izražanju.

Ne morem pa se niti malo strinjati s tistim listkom, ki sem ga našel v knjigi in ki skuša delo prikazati kot nekakšno primorsko posebnost v naši književnosti. Problematika, v kolikor je v tem delu nakazana in izpeljana, je tako splošna in bi se lahko razplela kjer koli pri nas, da je tako postavljenemu okolju vzrok morda le kaka avtobiografičnost. Niti se ne da reči, da bi bili odlomki, ki se odigravajo v Trstu, najmočnejši. Motiv (po avtoričino bi se reklo temu problematika) je čisto ženski; žena pod skoro čarobnim vplivom tujega moža, ki ga niti ne ljubi niti ne spoštuje; ta moč nad njo pa popusti zaradi stalnosti nazorov in značajev znanca-duhovnika in njenega moža ter nekaterih drobnejših doživetkov. Žena je pri tem boju v glavnem pasivna, v človeškem smislu namreč, konec je velik mir po majhnem viharju.

Motiv je zanimiv morda bolj za psihološko novelo, ker je na splošno samo zastavljen, je pa tudi predroben in premalo človeško pretresujoč za daljšo obdelavo. Tudi to me je začelo potrjevati v moji misli, da gre bržčas za dogodka iz vsaj deloma lastnega doživetja; saj bo menda držalo, da človek prav take stvari pripoveduje nekam najbolj na hitro in seveda tudi na lahno. Poglavitna značilnost je namreč ravno nekaka lahkota v slogu, recimo akvarelnost, kjer bi si človek želel olja; tega pa v tej knjigi menda ni. Marsikje naleti celo na mesta, ki niso niti za povprečen okus bogve kaj, n. pr. »Nada, po večerji pridem na klepet« (str. 33) in še kakšno tako, kar gotovo ni opravič-

ljivo, četudi bi bilo morda napisano iz želje po realizmu, kar pa ni. Tako postanejo včasih po cele strani kakor šolska knjiga, kjer res ni napak, a tudi ne kakih stilskih ali drugih domislekov.

Razporeditev in napetost Trst-Gorenjsko in Moretti-Golob (pri tem naj ne moti, da je možati in udržani Moretti Italijan, živalsko rafinirani Golob pa Slovenec, kajti to navidezno zmago nad stereotipno delitvijo vzameš končno kot slučajno, v ničemer drugem utemeljeno dražljivost) gresta torej skoro čisto lepo v stari sistem o Janezku in Mihcu. Razen tega je prav osrednja postava »jastreba« Goloba risana tako neodpuštljivo pomanjkljivo in nejasno, da si prav o njem do konca ne moreš ustvariti nikake slike. Kljub vsej obširnosti opisa se godi podobno celo glavni »junakinji« Eli, ki ni dobila razen nekaterih intimnosti prijemljive človeške podobe, ki bi bila življenjsko verjetna, njena razklanost ostane prav za prav plitva in tako tudi njena rešitev vprašanja ni v zadnjem bistvu človeška, globinska. Boj v njej je morda po intenzivnosti resničen, a vendarle ni prepričljivo pomemben. Moretti je sicer postavljen v zgodbo skoro vseskoz kot stranska postava, je pa podan presenetljivo dobro prav v svoji moškosti, mirnosti, ki pa je vendarle samozavestna in celo neopazno podjetna.

Neprijetno mi je bilo tudi to, da je tako rekoč skoro ves zaplet rešen v dialogih, ki sami na sebi niso slabi, temveč kažejo močno miselno noto pri avtorici, kar pa jih na tem mestu kljub temu niti malo ne opravičuje. Fabula se na ta način spravlja v nevarnost, da bi se zdelo, kakor da je nastala zaradi tistih teoretizirajočih, čeprav na sebi precej pozitivnih razgovorov.

Mnogo bolj resnična in verjetna je postava babice, ki je kljub svoji strogosti vendarle v celoti prepričevalna ter so okoli nje nabrani sploh najlepši momenti (obenem najbolj ženski seveda), pa morda tudi podtalno najbolj odločilni; med temi je bržčas najmočnejši obisk pri porodnici. Če pridenem še opise iz življenja doraščajočih otrok (brez podrobne psihologizacije, a z dobrim poznavanjem) sem omenil najlepše dele te knjige.

S tem sem pa tudi že povedal, da je vrednost te povesti v njenih stranskih plasteh, v nekaterih dobro podanih intimnih slikah in pa v poštenu želji po krepki, zdravi rešitvi osrednje postave, da pa je za resnično rešitev vprašanja zmanjkalo globokega, človeka do dna odrešujočega posega in za tak cilj primerne tehtne in dognane oblike.

Mirko Avsenak.

Ivan Prijatelj, Kulturna in politična zgodovina Slovencev, III. in IV. Uredil Anton Ocvirk. Pri Akademski založbi v Ljubljani. 1958 in 1959.

Prijateljeva zgodovina Slovencev je zbudila nekaj zanimivih odmevov. S slavistične strani je bilo povedano, da se je nekako izognila obravnavanju slovstvenega dela, za katero naj bi bila politična in kulturna zgodovina okvir. Zgodovinar sam pa je mogel pripomniti, da Prijateljev način, ki osvetljuje v glavnem s časopisnim gradivom, ne more biti dovolj popoln. Toda delo je bilo potrebno in ker ga je opravili zgodovinarji, se ga je lotil Prijatelj sam. Jasno, da ga je mogoče dopolnjevati, tako s samim navajanjem iz časopisov, še bolj pa iz drugih virov. Primerjaj samo Prijateljevo obravnavanje Slovenske Maticе z delom Joke Žigona o ustanovitvi tega društva. Bolj opazene so bile opombe, izrečene s strani ideoloških strokovnjakov. Te so naravnost razburile. Očitale so Prijatelju meščansko romantiko in idealistično dogmatičnost v pojmovanju naroda, pri tem pa same bredle v zlasti danes širjeni, že tudi nekam romantični dogmi o edini revolucionarnosti preprostega ljudstva, na katero naj bi se bilo moralo nasloniti

naše delo za narod. Prijatelj seveda ni bil čisto prost tiste meglene romantike o narodu, ki da se je morda svoje čase čutil enotnega, to zavest pa po stoletjih zgubil in jo zdaj v letih boja za narodne pravice znova pridobival. Če je toliko poudarjal pomen jezika kot vezi med členi naroda, je šel v tem pogledu po stopinjah naših narodnih preročiteljv, zaradi česar pa ni z njimi vred omalovaževal gospodarskih podlag narodnosti. Res jim ni posvetil pozornosti, kakršno bi zaslužile. Danes vidimo bolj ko kdaj prej, koliko pomenijo. Res pa je tudi, da je bil spričo naprednosti gibanj, ki so se hotela uveljaviti v obdelanem razdobju, bolj trezen ko njegov »očitar«, ker je pač videl, kako zapletena je zadeva z njihovo naprednostjo.

O ti zapletenosti nam govorita tudi drugi dve knjigi Staroslovencev, kakor se do zdaj objavljena zgodovina na splošno imenuje. V njih obravnava Prijatelj obdobje okorelega konservatizma od 1860 do 1868, to je čas, ko je dobival liberalizem v Avstriji vedno večjo besedo, toda kazal tudi izrazito nemško centralistično smer, zaradi česar so se naši oklepali večkrat zelo konservativnih federalistov. Konservativnost, ki jo kaže naša politika, pa je bila tedanjim slovenskim voditeljem v krvi. Ta politika pa je bila tudi »neenotna, plaha, lahkoverna, oportunistična«. Potem opisuje Prijatelj precej na drobno društveno življenje, ki se je v teh letih mogočno razgibalo, posebno s čitalnicami. Z njimi so pridobivali naše malomeščanstvo. Zaradi tega je bilo gibanje resnično važno. Toda vedno bolj se je prepuščalo samozadovoljstvu, nekritičnemu slavljenju, ki narodnemu razvoju ni moglo biti k pridru. O nerazgibanosti in samovoljnosti starih priča zlasti borbo življenje ta čas ustanovljene Slovenske Matice. Prav tako na drobno je razbrano naše časopisje, v katerem se že oglašajo odločnejši mlajši rod, ki je moral še nekaj počakati, da je smel pomembno poseči v slovensko zgodovino.

Vodilno gibalo teh let — kakor prejšnjih in tudi še naslednjih — je bil boj za pravice slovenskega jezika, na tihem tudi boj za Zedinjeno Slovenijo, ki naj bi našemu jeziku zagotovila varnost. Nekateri so omenjali tudi, da gre za gospodarsko osamosvojitve slovenskega človeka, na priliko Malavašič (III 51) ali Levstik, ki si je želel, da bi bilo več naših ljudi, ki bi napravljali nove tovarne in tako ljudem pripomogli k potrebnemu zaslužku, toda ne bi smeli klicati za boljše službe le tujcev, kakor so to delali (IV 230). Že ta omemba priča, da je v takih razmerah narodno prebujenje večkrat moralo iti pred dom za gospodarsko osamosvojitve, kateri je seveda pripravljalo pot. Treba je bilo pridobiti naše izobraženstvo in malomeščanstvo, ki naj bi prevzelo nadaljnjo organizacijo slovenskega naroda. Če tega dela niso dosti jemali v misel in so ga prepuščali prihodnosti, kajti razmere zanj še niso bile zrele, so pa utegnili poudariti, da njihov boj za pravice jezika ni zrasel le iz takega idealističnega pogleda na narod, marveč da so pri tem merili tudi na gospodarski pomen takih pravic. »Blagostanje izvira iz omike, ta iz poučevanja, katerega sredstvo edino je narodni jezik«, je zapisal Toman (III 81). V bistvu je to načelo vodilo že naše razsvetljence, zdaj je dobilo samo še nekoliko nove barve, ki jo je prinesel čas liberalizma. Z omiko je bilo treba kljubovati Nemcem, ki so prav z njo najhuje vplivali na našega človeka, z njo pa je bilo treba tega človeka spraviti gospodarsko na svoje noge. Da se je pri tem morala pokazati neboljnost našega prizadevanja in do neke mere kmečka konservativnost spričo naprednejšega nemško usmerjenega meščanstva, je jasno. Če so pri nas vladali še prvaki in njihova lepa narodna laž, je dežmanstvo še bolj razumljivo. Prav pri takih neučakanih naprednjakih pa se vidi, kako malo so na tleh in kako malo so v narodu.

Lino Legiša.

Stanko Leben, Problem Dantejeve Beatrice. Založba Modra ptica v Ljubljani. 1940.

Da bi pokazal živ zgled za pravi odnos med pesnikovim življenjem in njegovim delom, je za uvod v razpravo o problemu Dantejeve Beatrice porabil avtor staro zgodovinsko izročilo o postanku Goethejevega Wertherja. Postavil je ta klasični zgled umetniške stvaritve pred bralca s tolikšno svežino in svojskostjo, da ga bereš kot napeto povest. Šele na koncu, ob razkritju dejstva, kako so Wetzlarjani sprejeli Goethejevo umetnino, se zaveš namere tega, na prvi pogled odmaknjenega uvoda, in se sam domisliš še nešteto drugih primerov; saj na podoben način nastajajo, se sprejemajo in vrednotijo umetnine tudi pri nas in menda po vsem svetu.

Tudi v drugem poglavju avtor do Beatrice pot še vedno samo pripravlja. Zelo nazorno in s polnokrvnim temperamentom znanstvenika-umetnika razpravlja sedaj o razmerju umetnikovega življenja in njegovega dela še teoretično. Leben se natančno zaveda važnosti tistih »podtalnih, skritih tokov, s katerimi pisatelj napaja in hrani bitja svojega dela«, toda pozna tudi njihovo kvarno precejevanje, ki ima za posledico istovetenje podrobnega raziskovanja pisateljevega življenja z razumevanjem njegovega dela. Svoje misli o tem osnovnem problemu literarne vede podpira sedaj še z novimi primeri iz svetovne literature in s tem ne očituje samo velike razgledanosti, ampak še mnogo hvale vrednejši način ravnanja z osvojenim gradivom.

Šele s tretjim poglavjem seže avtor neposredno do naslovnega problema. Osveži pomen povezanosti Beatricinega imena z največjim italijanskim pesnikom, obnovi pripoved njegove mladostne ljubezni, kakor diha iz »Vite nuove«, opozori na pomembno Dantejevo napoved še večjega slavošpeva o Beatrici (io spero di dicer di lei quello che mai non fue detto d'alcuna); govori nato o Dantejevem političnem delovanju, njegovem pregnanstvu ter nazadnje o »Divini Commedii« in poudari, da s tem delom Dante ni ustvaril samo nesmrtno umetnine, ampak je istočasno izpolnil tudi nekdanjo obljubo Beatrici.

Temu sistematičnemu pregledu vnanjih dogodkov iz pesnikovega življenja sledi nato dolga vrsta dvomov in ugibanj o Beatrici, ki pa jih avtor sedaj ne rešuje in se bo verjetno vrnil k njim šele v napovedani monografiji. Poudarja le, da je Beatrice eden izmed najtežje prijemljivih in opredeljivih ženskih likov v svetovni literaturi. To nas ne more začuditi, saj je tudi Dante edinstven umetnik in mislec in je kot tak pač tudi ženo doživel z nevsakdanjo globino in mnogostranostjo. Prav tako nas ne iznenadi, da je v mojstrovino, ki mu jo je v bistvu narekovala in ustvarila domovinska ljubezen, vpletel Beatricino podobo, saj se najgloblja čustva v človeku neprestano prepletajo in nazadnje vselej zlijejo v isto središče. Ne moremo si tudi predstavljati, da Beatrici v letih med postankom Vite nuove in Divine Commedie v Dantejevem srcu ni ves čas močno žvela in zato je samo po sebi razumljivo, da je v Divini Commedii pesnik njeno podobo iznova oživil. Ta osemnajstletni molk o njej si razlagamo s tem, da se je pesnik ves ta čas čutil premalo pripravljenega za izpolnitev dane obljube. Po letih trdih življenjskih preizkušenj, ko je nazadnje dozoriel za veliko nalogo, pa njegovo gledanje na mladostno srečanje seveda ne more biti več enako nekdanjemu ljubezenskemu zavzetju. Ob zrelih življenjskih razmislih in po tolikšni časovni odmaknjenosti se je pesniku gotovo poglobil splošen pogled na ženo pa tudi spomin na mladostno izvoljenko se mu je znatno preobličil, tako da mu predstavlja Beatrice v Divini Commedii zadnjo stopnjo popolnosti — Milost, ki razume tudi stvari, ki so »najvišjemu umu nerazrešljive uganke«.

Naslednji del razprave seznanja bralca z obsežno dantologijo od

Boccaccia do današnjih dni. Z mestoma kar dramatično napetostjo prikazuje avtor predvsem boj med najbolj vidnima strujama dantologov, med alegoristi in realisti. Alegoristi iščejo v Beatrici vseh mogočih simbolov, Modrost, Teologijo, vzorno vladavino, idealno Cerkev, alegorijo nove italijanske govorice itd., realisti pa si na vso moč prizadevajo, da bi nabrali čim več dokazov za to, da je bila Beatrice pravo florentinsko dekle, ki je resnično živelo in umrlo. Avtor se pridružuje mnenju tistih, ki ugotavljajo, da so alegoristi kakor realisti v enostranskem prizadevanju izgubili izpred oči tisto Beatrice, ki jo je ustvarila Dantejeva fantazija, saj osebe take, kakršne v resnici so, vobče ne obstoje; obstoje le take, kakršne ljudje vidimo, in zato ni važno, kakšna je bila Beatrice, ampak kako jo je Dante doživel. Ob tej zavesti odpadejo vsi dvomi, ali je Beatrice iz Vite nuove bila resnično florentinsko dekle ali samo pesnikov privid, in v Beatrici iz Divine Commedie ne bomo več iskali papirnatih alegorij. Za ustvaritev tistega lika o Beatrici, ki ga je ustvaril Dante, pa imamo na razpolago najčistejši, edini zanesljivi in povsem dostopni vir — Dantejevo delo. Tukaj bo torej zastavil Leben izhodišče svoji monografiji, saj zaključuje sedanjo študijo z besedami: »Niso Beatrice, ki ustvarjajo pesnike, marveč narobe: pesniki ustvarjajo Beatrice.«

Pričujoča Lebnova razprava vendar ni samo zelo pregleden in mikaven vodnik po dosednji dantologiji, ampak tudi neprisiljeno povečanje Dantejevega dela in močan zagovor splošnega umetniškega ustvarjanja. Esejistični slog je jasen in poln, škoda le, da so bile jezikovne in tiskarske korekture opravljene mestoma površno. Kot uvod v monografijo o Beatrici kot pesniškem liku pa nam da z upravičenostjo pričakovati delo, ki ne bo moglo ostati pomembno samo za naše gledanje na velikega Florentinca, ampak bo gotovo zanimiv tudi v razsežni svetovni literaturi o Danteju.

Silva Trdina.

Dr. Jože Jeraj: Korporacijski red in družabna reforma Jugoslavije. Založila Tiskarna sv. Cirila v Mariboru, 1941.

Med vsemi domačimi deli, ki so se dozda pečala s korporativizmom, predstavlja Jerajevo delo brezdvomen napredek, ker se v začetku postavlja na jasno formulacijo stanu, razreda in korporacije. Toda od tega uvoda dalje tudi on odpove. Jeraj ne razpravlja o tem, kako bodo korporacije, ki so vendar javno-pravno organizirani stanovi, odpravile razrede, ki imajo svoj koren, kakor priznava Jeraj sam, v neenakosti premoženja in socialnega položaja. Ideal socialne pravičnosti ga je tako navdušil, da mu je izginila izpred oči sociološka resničnost, čeprav mu je bila v uvodu jasna.

Avtor se bavi v glavnem z bistvom korporacij in njih delokrogom. V tem smislu na kratko označi nekaj že ostvarjenih korporativističnih sistemov in to z namenom, da bi na podlagi izkušenj, ki so jih že pokazali razni drugi sistemi, predlagal smernice jugoslovanskega korporacijskega reda. Po njegovo naj bo Jugoslavija krščanska, narodna in korporacijska država. Misli, ki jih v ta namen izraža, se gibljejo v tako splošnem svetu, da ne prepričujejo.

Knjižica povzroča v človeku mešana čustva, nekatera njena mesta odkrivajo bistro in bistveno gledanje, druga pa plehko in povprečno obnavljanje propagandnih brošur. Posebno pa sredi stvarne analize moti mehanično citiranje Prešerna, Župančiča in Gregorčiča.

J. S.

POROČILA O KNJIGAH

Dr. Ivan Ahčin: Prostožidarstvo. Založila ZFO. Ljubljana 1941.

Ob tej knjižici se človek zamisli nad načinom, kako se večini slovenskega naroda približujeta stvarno življenje in duhovna zgodovina Evrope. Prvo poglavje še najbolj predstavlja smisel, ki naj ga imajo dela, s katerimi približujemo kulturno in politično zgodovino preprostim ljudem. To poglavje namreč kolikor toliko dobro prikaže zgodovinsko območje, v katerega segajo zametki prostožidarskega združevanja. Skoda le to, da je to poglavje kratko v primeri z drugimi. Ostala imajo namreč mnogo več gradiva, vendar ni več tako enotno urejeno, da bi preprostemu bralcu neposredno in enostavno razgrnilo pojav, ki je bil v polpretekli dobi še zelo aktualen. Če tej knjižici ne moreš očitati senzacij in podtikanj na račun prostožidarstva, pa si nezadovoljen z nerodnim idejnim moraliziranjem, ki podre vse, kar sta zgodovinska obnova in analiza zgradila pozitivnega v razumnem in svobodnem bralcu.

Stvari bi zelo koristilo, ko bi mogel avtor navesti dokaz za svojo trditev, da so se med prvo svetovno vojno prostožidarji Italije in bodoče Jugoslavije sporazumeli, da bo Italija dobila med drugim tudi Goriško, Trst in Istro, in da je ta sporazum med ložami obveljal tudi na mirovni konferenci.

Mirko Kus-Nikolajev: Ljening, Trocki, Staljin. Uvod dr. Čurčina. Izdaje Nove Evrope. Zagreb 1941.

Ti eseji o vodjih ruske revolucije so napisani živo in z namenom, da pokažejo izvirnost in različnost le-teh.

Avtor izvaja Leninovo moč iz popolne spojitve marksističnega nauka in svojega osebnega življenja. Lenin je najizrazitejši dogmatik zgodovinske dialektike, ki ve, da s takim postopkom kljub Marxu lahko pospeši razvoj Rusije iz polfevdalne dobe v socialistično. Čim prej in za vsako ceno je hotel izvesti revolucijo. Temu cilju mu je služilo vse, zato mu končno ni bilo važno, ali je resnica le ideološki obrazec ali objektivna stvarnost, zanj je bilo važno le dejstvo, da ne sme dopustiti nobene slabitve temeljnega načela o revoluciji, kar na drugem mestu te številke dokazuje Ivo Pirkovič. Lenin, veliki rušilec meščanstva, je bil zgodovinsko utelešena Heglova antiteza, ki ji bo šele mnogo pozneje sledila sinteza.

Drugi vodja revolucije, Trocki, je v revolucionarnem delu pokazal več osebnega življenja. Pretirana brezkompromisnost, burno življenje in duhovna nervoza so ustvarili iz njega ekstremnega človeka, ki je razvil premočno samozavest, kajti bil je strasten individualist v kolektivnem gibanju. Poleg tega je stal na stališču, da mora komunizem izvršiti najprej ciklus evropskih revolucij na temelju industrijskega proletariata in se šele potem dati na oblikovanje ruskega imperija.

Temu stališču je najsilneje in najuporneje nasprotoval najmirnejši in najbolj brezosebni vodja, Stalin, ker je bil mnenja, da more le gospodarsko močna in odporna zemlja postati jedro novega socialnega reda na svetu. Zato se je polastil strankarskega aparata ter začel načrtno prestvarjanje ogromnega imperija. S tem korakom se je poslovil od revolucionarnega dela in duševnosti in uničil vso generacijo starih permanentnih revolucionarjev, ker so se mu zdeli škodljivi. ZSSR je združil pod močnom roko maloštevilne stranke, vlil mladini nevarno vzvišeno zavest in ustvaril v komunistih izrazito pozitivno mišljenje o samem sebi ter s tem zajezdil tigra, kakor končuje Kus-Nikolajev.